Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 276 (11173) | 1979 чылдың декабрь 1, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ЧАА-ЧАА СОРУЛГАЛАРЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының ийиги сессиязы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының ийиги сессиязы СЭКП Төп Комитединиң чап-чаа болган Пленумунуң түңнелдериниң, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазының ханы салдары-биле эртип турар. Ол бодунуң ажылын ноябрь 29-та Кремльге уламчылаан.

Чурттуң экономиказының хөгжүлдезинге ханы анализти Пленумга берип, оон өйү келген чугула айтырыгларын шиитпирлээриниң оруктарын тодараткан дээрзин сессияның киржикчилери онзалап демдеглээн. Леонид Ильичиниң чугаазының чүүлдери болгаш түңнелдери партияны болгаш чоннуң совет ниитилелдиң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын тодаргай билир чорук-биле чепсеглеп турар.

Үениң улам өзүп орар негелделерин барымдаалавышаан, 1980 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин палаталарның ийи аңгы хуралдарынга депутаттар бүгү талалыг, ажыл-ишчи ёзу-биле чугаалашкан.

Чоннуң бүрүн эргелиг төлээлекчилери, оон тура-соруун илеретпишаан, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы чайгылыш чок шынчы политиказын чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп, СЭКП-ниң XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының оруктарының дугайын, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидериниң курлавырларының дугайын чугаалап турганнар. Чугааларга онза кичээнгейни күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, экономиканы планнаарын болгаш эргелеп башкарарын сайзырангайжыдарынче угландырган. Четпестерни депутаттар бедик негелделиг болурунуң туруштарындан илередип, оларны чайладырының тодаргай оруктарын саналдап турганнар.

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

Ноябрь 29-та ажылын сессия Эвилел Совединиң эртенги хуралындан эгелээн.

Эштер **Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, П. Н. Демичев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих** оларны депутаттар болгаш аалчылар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Даргалакчы — Эвилел Совединиң даргазы **А. П. Шитяков** Казахстанның Компартиязының ТК-зының секретары депутат **С. Н. Имашевке** сөс берген. СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чайгылыш чок боттандырып турарының түңнелинде республиканың улус ажыл-агыйы туруштуг хөгжүп турар деп, оратор демдеглээн. 1980 чылда планның төлевилели республиканың хөгжүлдезиниң улам калбак перспективаларын көрүп турар-дыр. Электроэнергетиканы, өңнүг металлургияны, химия, аъш-чем, чиик үлетпүрүң улам өстүрери төлевилеттинген.

Республиканың тараажылаларының күш-ажылчы тиилелгезин-биле Л. И. Брежневтиң чедирген байырының чылыг сөстери, Казах ССР-ниң Ленин орден-биле шаңнааны республиканың ажылчы чоннарының чогаадыкчы энергиязын улам хайныктырган.

Келир чылдың планы болгаш бюджеди эвилелдешкен бүгү республикаларның туруштуг шапкын хөгжүлдезин хандырып турарын Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, БССР-ниң Күрпланының даргазы депутат **В. А. Гвоздев** онзалап демдеглээн.

Планнаашкынның план чурумун быжыглаарының тудуш холбаалыг болурунуң айтырыгларынче оратор кичээнгейни мөөңнээн. Ындыг чорук чугула түңнелдерни берип, ажылдың алыс түңнелдерин бедидеринче идиг бээр.

Бодумнуң профессиямга ынак мен деп, «Тбилгорстрой» каттыжыышкынның комплекстиг бригадазының бригадири депутат **Т. И. Картвелишвили** чугаалаан. Республикага соолгу чылдарда социал-амыдырал объектилериниң планнары күүсеттинип, доозулбаан тудугларның хемчээлдери кызыргап турар апарганын ынчангаш бөгүн чоргаарланыышкын-биле чугаалап болур мен.

Ынчанмыже чедип алдынган чедиишкиннер аажок улуг күжениишкиннер-биле чедип алдынар боор-дур. Оон чылдагааннарының бирээзи — материалдар бээриниң үзүктелиишкиннери. Тудугларга ажыл-херектерни экижидеринге дузалаар хемчеглерниң дугайында саналдарын депутат чугаалаан.

ССРЭ-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри депутат **Н. Ф. Васильев** алырны хөгжүдериниң перспективаларының дугайын, курлавырларның болгаш аргаларның дугайын, шиитпирлеттинмээн сорулгаларының дугайын чугаалаан.

Мелиорацияның хөгжүлдези болгаш шулуудады тургустунуп келгени көдээ ажыл-агыйның келир үезин мелиорацияда кылдыр айтып келген эш Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазы-биле чарылбас холбаалыг деп, оратор демдеглээн.

Чуртта мелиорастаан черлерниң шөлү 29 миллион гектар четкен, ол черлер чер ажылының ниити продукциязының үштүң бир кезээ чыгамын берип турар.

Экижиткен черлерни чөп ажыглаарының айтырыгларынга министр тодаргай доктаап, РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг зоназынга ажылдарның темпилерин дүргедедириниң эргежок чугулазының дугайын, адырның техниктиг чепсеглениишкининиң сайзырангайжыдарының дугайын министр чугаалаан.

Краснодар крайкүүскомунуң даргазы депутат **Г. П. Разумовский** крайның ажыл-ишчилери салдынган сорулгаларны күүседир дээш кызыл-чүткүлдүг ажылдап турарын демдеглээн. Ол сорулгаларны шиитпирлээрин ханы медерелдиг чогаадыкчы ёзу-биле көрүп турарының херечизи болза, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң краснодаржы комплекстиг системазын ажылдап кылганы база бүдүрүлгелерде, колхозтарда болгаш совхозтарда, тудуг организацияларында нептереткени болур.

Беш чылдың эгезинден бээр крайның бүдүрүлгелери продукцияны сайгарарының болгаш чаа техниканы нептерединиң квартал болгаш чыл планнарын күүседип келген. Шынар демдээ-биле бүдүрген кылыглар хевирлериниң саны көвүдээн.

Бо чылдың агаар-бойдус байдалы берге болган-даа болза, Кубаньның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге дыка хөй [illegible] саткан.

Электромашина тудуушкунунуң Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң директору депутат **И. А. Глебов** чугаазын эртем-техниктиг депшилгениң чугула айтырыгларынга турасклаткан. Ийи палатаның эртем болгаш техника талазы-биле комиссиялары 1980 чылда кол кичээнгейни чогаадылгаларны болгаш чаартыкчы саналдарны нептерединиң айтырыгларынче салырын планнап турарын ол дыңнаткан.

Энергия ажыглаарының лимиттерин эде көөрүнүң болгаш доктааттынган нормативтерни ажыр ажыглааны дээш материалдыг харысалганы дыка бедидериниң үези келген деп бодалды оратор чугаалаан.

Капитал чарыгдалдарны хөйнү үндүрбейн, харын организакчы ажылдарны экижидип тургаш, бо беш чылда Челябинск обласка чүс-чүс муң вагоннарны камнап алган ол чорук улус ажыл-агыйының миллион-миллион тонна чүъктерин немей сөөртүр арганы берген. Транспортка шимчээр составты кадагалаар болгаш эки ажыглаар талазы-биле мурнакчы дуржулганы Орук харылзаа министерствозу, өске-даа министерстволар болгаш ведомстволар улам идепкейлиг нептеретсе чогуур деп, Челябинск облкүүскомунуң даргазы депутат **Е. Ф. Куракин** онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 чыл) Пленуму Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң улам ыңай комплекстиг хөгжүдерин көргенин Кузбасстың ажылчы чоннары чаагай сеткил ханышкын-биле уткаан деп, СЭКП Кемерово обкомунуң бирги секретары депутат **Л. А. Горшков** демдеглээн. Ол девискээрлерниң ынчалдыр комплекстиг хөгжүдерин Л. И. Брежневтиң ол районнарга чорааныны соонда чайгылыш чокка боттандырып келген.

Ынчалзажок чамдык дыка улуг четпестер областа ам-даа чайлаттынмааның демдеглезе чогуур. Чижээ, үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң өзүлдезиниң чылда ортумак темпилери чамдык адырларда планнаттынганындан куду болган, каш-даа чугула тудугларны өй-шаанда ажыглалга киирерин хандырбаан, чер ажылының дүжүткүрү, малдың продуктулуу оожум бедип турар. Адырның партия организациязы ол четпестерни чайладырының хемчеглерин ап турар.

СЭКП обкомунуң бирги секретары депутат **М. П. Трунов** Белгород областа кылдынган чүүлдерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтээн. Бистиң эң бирги сагыш салыышкынывыс чүл дээрге, Курскиниң магниттиг аномалиязының минералдыг курлавырларының баазазынга Оскольскиниң электрометаллургия комбинадының тудуглуг девискээр-бүдүрүлге комплекизин тургузар дугайында СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседири болур деп, ол чугаалаан. Ам безин хөй чүүлдер кылдынган, [illegible] аргалар болгаш курлавырлар ам-даа хөй чүүлдерни чедип алыр арганы берип турар. Ындыг турбуже, Кара металлургия министерствозунуң специалистери техниктиг болгаш технологтуг чамдык сорулгаларны өй-шаанда шиитпирлевейн турары бүдүрүлгениң хөгжүдерин саададып турар.

Мал чемин бүдүрериниң боттускайлаң адыр кылдыр хөгжүдерин дүргедедиринче угланган тодаргай саналдарны депутат киирген.

Ажылчын инициативаның дээштиниң, күш-ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер дээш демиселге хуула үлегер-чижектиң күштүүнүң дугайын Новобакинскиниң Владимир Ильич аттыг нефть сайзырады ажылдап кылыр заводунуң оператору **А. С. Алиева** чугаалаан.

Партияның, Совет күрүнениң доктаамал сагыш салыышкынынга харыы кылдыр республиканың кижилери улам-на эки арбын, ажыктыг кылдыр ажылдаарын күзеп турар. Ынчангаш Азербайджанның кижи бүрүзү беш чылды чедиишкиниг күүседиринге болуунуң хууда салыышкынын көвүдедирин кызыдып турар. Ынчангаш муң-муң бригадаларның киржип турар социалистиг чарыштың лозуну: «Хожудап турарлар чок ажылдаар!» деп лозуң апарган.

Архитектураның чараш болуру чүгле эстетиктиг билиишкин эвес-тир деп, ССРЭ-ниң Архитекторлар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары депутат **Г. М. Орлов** чугаалаан. Кижиниң сагыш-хөөнүнге, ындыг болганда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге болгаш кылып үндүрер продукцияның шынарынга ол мырыңай шуут салдарлыг. Ынчангаш чараштыр тударын чүгле социал утка-биле чугула эвес, харын экономика талазы-биле база ажыктыг деп, ол демдеглээн.

Совет улустуң акы-дуңмалышкы өг-бүлезинде Чувашияның ажылчы чоннары беш чыл планының онаалдаларын күүседир дээш чедиишкинниг ажылдап турар деп, СЭКП Чуваш обкомунуң бирги секретары депутат **И. П. Прокопьев** чугаалаан. Республиканың үлетпүрүнүң структуразынга боттуг өскерлиишкиннер болган, көдээ ажыл-агыйда бүдүрүлгени специализастаары болгаш кооперастаары ханылап турар деп, ол онзалап демдеглээн.

Оон-биле кады Чувашияның коммунистери, бүгү ажыл-ишчилери шиитпирлеттинмээн айтырыгларны база көрүп турар. Чебоксары заводунуң кылып үндүрген тракторлары дыка улуг четпестерлиг. Областың партия организациязы трактор тудугжуларының адынга ноябрь Пленумунга чугаалаттынган шүгүмчүлелдиг саналдарны барымдаалааш, ол угланыышкынга бодунуң ажылын эде көрүп турар.

Красноярскиниң алюминийн бүдүрерин улам көвүдедири чурттуң Чөөн чүгүнге үлетпүрүң хөгжүдериниң эң улуг сорулгаларының бирээзи болуп турар деп, Ачинскиниң глинозем комбинадының шүүрекчи ажылчыны депутат **А. В. Ионова** чугаалаан. Ындыг алюминий харын бистиң бүдүрүлгевистен эгелээр. Долгандыр турар бойдусту камгалаар дээш Ачинск хоорайда болгаш комбинатта хөй чүүлдерни кылып турарын депутат чугаалаан. Материалдарны болгаш дериг-херекселдерни бээриниң үзүктелдире бээр чоруктар металлургтарның ажылынга шаптыктыг болганда, ындыг чорук оларның күш-ажылчы үлүг-хуузунга салдарын чедирип турар.

Чоокта чаа долу күчүзү ажыглалда кирген Нурек ГЭС-тиң тудугжуларының чедип алган үнелиг дуржулгазын Вахш — Рогунда дараазының гидростанциязының шөлүнге улам долу ажыглап болур деп саналды Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Р. Набиев** киирген. Рогун ГЭС-ти тударынга белеткел бөжүм чоруп турар, ону дүргедедир төлээде, республикага эвилел организацияларының дузазы эргежок чугула.

Чурттуң эвилелдешкен республикаларындан күш-ажылчы коллективтерниң социалистиг чарыжының күчүлүг күштүүн Вахшка кайгамчык улуг тудугнуң төөгүзү база дагын көргүскен деп, оратор онзалап демдеглээн.

(Уламчызы 3-кү арында).

Депутат Е. А. КОЗЛОВСКИЙНИҢ чугаазы

Кызылдың Чөөн талакы соңгулда округу, Тыва АССР

Хүндүлүг эштер депутаттар! Партияның XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, 10-гу беш чылдың онаалдаларын күүседир дээш совет улус күш-ажылчы болгаш политиктиг улуг көдүрлүүшкүннүң байдалында ажылдап турар.

Чер байлактарының шинчээчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, 1980 чылда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының, Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалашкаш, колдуунда чүүлдүг деп көрген Төп Комитеттиң ноябрь (1979 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин изиг-биле деткип турар; ленинчи Төп Комитеттиң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежнев баштаан оон Политбюрозунуң иштики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп турар.

Эш Леонид Ильич Брежневтиң ханы үндезилелдиг чугаазында онгу беш чылдың 4 чылының дургузунда партияның болгаш чоннуң хөй талалыг ажылының түңнелдеринге эртем талазы-биле анализ база бердинген, 1980 чылдың планын күүседир талазы-биле тодаргай сорулгалар, СЭКП-ниң XXV съездизиниң партияның экономиктиг политиказының айтырыглары дугайты айтыышкыннарын боттандырарының оруктары айыттынган.

1980 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң талазы-биле Дээди Совет бадылаар кылдыр киирген төлевилелдер бистиң Төрээн чуртувустуң экономиказын болгаш камгалал күчүзүн улам ыңай быжыглаарынче, совет кижилерниң чаагай байдалын бүгү хемчег-биле бедидеринче угланган.

Эштер депутаттар! Бистиң экономикавыстың хөгжүлдезиниң амгы байдалдарында минерал-чиг-эт курлавырларының ужур-дузазы үргүлчү өзүп турар. Шапкын хөгжүп орар улус ажыл-агыйынга минералдыг чиг-эттиң бүгү-ле кол хевирлериниң курлавырлары-биле хандыртынган кара чаңгыс чурт — бистиң Совет Эвилели-дир. Күчүлүг минерал-чиг-эт баазазы бистиң социалистиг күрүневистиң өндүр улуг байлаа, бистиң кайгамчык хөй национал байлаавыстыр. Ону тургузарынче болгаш быжыглаарынче Коммунистиг партия. Совет күрүне социалистиг тургузуушкуннуң бүгү үе-чадаларында улуг кичээнгейни салып келген.

Геология-шинчилел ажылдары, үлетпүр бүдүрүүшкүнү ышкаш, экономиктиг болгаш политиктиг кагжыышкындан хамаарыштыр көдүрлүүшкүнге болгаш кудулап бадыышкынга таваржып турар капиталистиг чурттарныындан ылгаштыр, Совет Эвилелинде ол ажылдар улус ажыл-агыйының чүгле агар хереглелдерин эвес, харын келир үеле оон негелде хереглелдерин хандырарынга ажыктыг казымалдарның илереттинген курлавырларының санын барымдаалап, план ёзугаар хөгжүп турар.

Күчүлүг минерал-чиг-эт баазазының бары үлетпүрнүң одалга-энергетика адырларын, кара болгаш өңнүг металлургияны, химия үлетпүрүн, тудуг индустриязын, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрерин дүрген хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдарны тургускан.

«Бистиң чуртувус болза одаар чүүлдүң болгаш чиг-эттиң хөй-хөй хевирлерин казып тывар, шойну, каңны, цементини, минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле, өске-даа дыка хөй көргүзүглер талазы-биле бирги черде үнген» деп, СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 чыл) Пленумунга чүве чугаалап тура эш Леонид Ильич Брежнев демдеглээн.

Бистиң бодалывыс-биле алырга, онгу беш чылда геология-шинчилел ажылдарының түңнелдери ажылдап турар даг-руда тывыш бүдүрүлгелериниң минерал-чиг-эт курлавырларын көвүдедиринге, чурттуң чаа шиңгээттинип турар районнарынга минерал-чиг-эттиг улуг баазаларны тургузарынга боттуг үлүг-хуузун киирер.

Экономиканы улам ыңай чедиишкиниг хөгжүдер, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар сорулгалар-биле бистиң партиявыстың Төп Комитеди Л. И. Брежневтиң инициативазын ёзугаар одалга-энергетика комплекизиниң кү-

(Уламчызы 3-кү арында).

ИЗИИ-БИЛЕ ДЕТКИДИВИС

СЭКП ТК-ның Пленуму Москвага болуп эрткен. Оон материалдарын бистиң чуртувустуң бүгү ишчилери калбаа-биле таныжып турар. Бистиң республиканың фабрика, заводтарында, совхозтарда, бүдүрүлге черлеринде ажылчыннар Пленумнуң доктаалдары болгаш шиитпирлери-биле таныжылгазын үргүлчүлевишаан.

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында малчыннарны мында көргүскен. Бо удаада коммунист С. Т. Кара-оол малчыннарны болгаш сакманщиктерни чыггаш, Пленумнуң материалдарын таныштырып турда, бистиң фотокорреспондентивис А. Зайцев чурукка тырттырган.

ХҮЛЭЭНДИМ

Бо чылдың ноябрь 27-де СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму болуп эрткен. Оон материалдары-биле бистиң Мөңгүн-Тайга районнуң малчыннары база бүрүнү-биле таныжып турарлар. Мен база солуннардан номчуп, радиодан дыңнадым.

Ук Пленумга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев база чүве чугаалаан. Ол ында совет кижилерниң чаагай амыдыралын улам экижидери-биле партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин тодаргайы-биле илереткен-дир. Ол чүүлдерге сорук кирип, төрүүр чүс хойга онаашт ыр 110 хураганны алырын хүлээндим.

Д. УСПУҢ,
«Малчын» совхозта № 3 хойжу бригаданың хойжузу.

ТРАНСПОРТЧУЛАРНЫҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

Дүүнгүге чедир демир-орук станцияларында Тываның улус ажыл-агыйынга чугула херектиг 18455 тонна чүък мөөңнелген.

Чүък сөөртүлгезинде хожудаашкыннарны барымдаалааш, СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели автотранспорт бүдүрүлгелеринге хонукта ниитизи-биле 2460 тонна чүък сөөртүр онаалданы берген.

Ноябрь айның 22 ажыл хүнүнге онаашт ыр алырга, хонукта ортумаа-биле чүък сөөртүлгези 1101 тоннага деңнешкен.

Автотранспорттуң ажылы республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларының хөгжүлдезинге улуг салдарлыг. Автотранспорт-биле тудуг материалдарын, одаар чүүлдү, дериг-херекселдерни, мал чемнерин, чемишчидилгелерни, чоннуң хереглел бараалдарын болгаш республиканың бүдүрүп үндүргени бүгү продукцияны сөөртүп турар болгай.

Капитал тудугнуң хожудаашкыннарында чамдык бүдүрүлге черлериниң кышкы үеле таарымчалыг ажылдавайн турарында, даг-дүгү, тараа аймаа, мал чемнериниң, кывар-чаар материалдарының чедирилгезинде үзүктелиишкиннеринге улуг буруу автотранспорт организацияларынга онаажыр.

Бо чылдың эрткен он айларында чүък сөөртүлгезинге хожудаашкыннар болганын барымдаалааш, чыл планын ыяап-ла күүседирин хандырары-биле бүгү автотранспорт организацияларынга хүн бүрүнүң даалгазын республиканың Министрлер Чөвүлели доктааткан. Ону ёзугаар республикаже хонукта ниитизи-биле 2460 тонна чүък сөөртүрү көрдүнген. Тываның автотранспорт эргелели-даа, өске-даа бүдүрүлге черлери ноябрьда көрдүнген даалгага дүүштүр ажылдап шыдаваан.

Бо айның баштайгы он хонуунда 5692 тонна, ийиги он хонукта — 9760, үшкү он хонукта 5807 тонна чүък сөөртүнген. Моон алырга-ла, ажылдың темпизи кошкак болганы илдең. Байдал күжениишкиниг ажылдаарын, бүгү бар аргаларны ажыглаарын негеп турар бо үеде дыштаныр хүннер барымдаалап, маажым сеткилдиг болур чорукту канчап-даа чөптүг чылдагаан деп болбас. Ынчанмыже дыка хөй автобүдүрүлгелер ноябрьның баштайгы он хонуунда (6, 7, 8, 9, 10 хүннеринде) чаңгыс тонна-даа чүък сөөртпээн. Шимченгир график тургузуп, чүък сөөртүлгезинче кичээнгейни негелдеге дүүштүр күштелдирген болза, бо-даа хүннерде ажылды организастап болур турган. Чижээ, Сельхозтехниканың күркомитединиң автобаазалары ноябрь 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 24, 25 хүннеринде чаңгыс-даа тонна чүък сөөртпээн. Дыштаныр хүннерге чылдак хап болур-ла, ынчалза-даа улуг, бошкун кыштаг ниитиниң малын хүр-меңди ажырар, көдээ ишчилерге боттуг дузаны чедирер деп харысалганы ханы бодаан болза, бо-даа хүннерде ажылды организастаарын байдал негеп турган. Ук комитеттиң бүдүрүлгелери чүгле ноябрь 19-та 491 тонна, ноябрь 26-да 536 тонна чүък сөөртүп, даалганы ажырган. Бо чорук чүнү көргүзүп турарыл? Ажылды чөп организастаар болза, хонукта 400 тонна чүък сөөртүр даалганы күүседип болурунуң аргазы бар-дыр.

«Тыва тудуг» трестиң бодунуң талазындан чүък сөөртүлгезинде четпестер база хөй. Трест хонукта 30 тонна чүъкту бодунуң күжү-биле сөөртүр даалгалыг, ук онаалда чедир күүсеттинген хүн барык чок, а бо айның 4-тен 14-ке чедир, база 16, 17, 19, 20 хүннеринде, 23-тен 27-ге чедир шуут чүък сөөртпээн. «Тыва тудуг» трестиң тудуп турар объектилеринге хүннүң-не 110 тонна чүък четкен турары көрдүнген, ынчалзажок тудуг шөлдеринге материалдар чедиртинмейн турар. Хамык ужур материалдың чогунда эвес, а оларның сөөртүлгезин багай организастаанында. Треске бо айның баштайгы он хонуунда 157 тонна, ийиги он хонуунда 557, үшкүзүнде 219 тонна чүък келген.

«Тыва көдээ тудуг» треске кээп турар чүък база-ла аңаа хереглелди хандырбайн турар. Бо трестиң КМК-ларынга хонукта 130 тонна чүък кээр ужурлуг, ынчаарга ноябрьның баштайгы он хонуундан үш-ле хонукта треске 143-ле тонна чүък келген (өскелерде сөөртпээн) ийиги он хонукта 42 тонна, үшкүзүнде — 443 тонна чүък келген.

Үстүнде сан-чурагайлардан алырга, автотранспортчулар улус ажыл-агый чүъктерин сөөртүр талазы-биле дыка четпес ажылдап турар-дыр. Ынчангаш байдалды үндезини-биле экижидерин негеттинип турар. Ол талазы-биле курлавырлар четчир. Бирээде, мурнакчыларның дуржулгазын нептередиринче кичээнгейни күштелдирери күзенчиг. Чүгле Тываның автотранспорт эргелелиниң бүдүрүлгелеринден безин 250 хире кижи беш чыл, 565 кижи дөрт чыл планын күүседипкен болгай.

Автотранспорт бүдүрүлгелеринде партия, профэвилел, комсомол организациялары байдалды коллектив кежигүннеринге тайылбырлап, чыл планын ыяап-ла күүседириниң чугулазын кижилерниң мээ-медерелинге чедирип, оларның чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарынче чүткүлүн деткип, тура-соруун көдүрер херек. Маңаа политинформаторнуң, агитаторнуң, пропагандистиң хей-аът киирикчи байдалды анализтээн түңнели улуг рольду ойнаары билдингир. Бо дээрге СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленумунуң шиитпирлеринге, аңаа СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Л. И. Брежневтиң чугаазында негелделерге дүүштүр ажыл-херекти эде тургузарының эгезин салыр чүүл болур.

Чүък сөөртүлгезиниң хемчээлин улгаттырарының курлавырларын чөп ажыглаары күш-ажылчы коллективтерни сорулгаларны күүседиринче мобилизастаарының бүгү хевирлеринге даянырындан хамаар-жыр. Кол күш болганда база катап Тываның автотранспорт эргелелинден он айларда эргелелдиң бүдүрүлгелеринге 9454 кижи-хүнүге деңнежир ажыл шагы халас барган, оон 3850— прогулга онаажыр (бо көргүзүг эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден 11 хуу өскен). Бир эвес ынча үени прогулдаваан болза, 9,6 муң тонна чүъкту немей сөөртүп болур турган ийик. № 3 АТБ 876 кижи-хүнүн, № 1 АТБ 440 кижи-хүнүн прогулдаан чидирген.

Автотранспорттуң техника талазы-биле белениниң, ажылче үндүрериниң-даа коэффициентилери планнаанындан куду болуп турар. Ону бедидериниң аргазы — чаа техниканы шиңгээдири, септелге, техниктиг ажаалдага механизастаашкынны нептередири, кадрларның билиг-мергежилин бедидериниң хемчеглерин доктаамал чорудары болур.

Бо бүгү сорулгалар дээрге чаңгыс хүннүң айтырыы эвес болганда, автотранспорт бүдүрүлгелеринде партия, профэвилел, комсомол организациялары, ажыл-агый удуртукчулары коллектив кежигүннеринге байдалды чедир тайылбырлап, оларның идепкейин көдүрер, планны ыяап күүседирин хандырар хемчегни алыры негеттинип турар.

ТЫВА АССР-НИҢ ШКОЛАЛАРЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ БАШКЫЗЫ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ С. Х. ОНДАРГА ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилгезиниң талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазының директору Седен-оол Хүргүлекович Ондарга Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1979 чылдың ноябрь 26.

Тувинская
республиканская
библиотека

ШЫНАР — КОЛ УГЛАНЫЫШКЫН

Бистиң экономикавыстың хөгжүлдезиниң бир кол угланыышкыны — бүдүрүп үндүрер продукцияның шынарын бедидеринче партия болгаш чазак үргүлчү сагыш салып турар. Тоску болгаш онгу беш чылдарның үезинде СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тускай хүлээп алган доктаалдарында бүдүрүп турар продукцияның техниктиг деңнелин болгаш шынарын бедидер талазы-биле ажылдың идепкейжидерин онзалап айыткан. Оларга СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Кылып үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидеринге стандарттарның ролюн бедидериниң дугайында» база «Львов областың мурнакчы бүдүрүлгелериниң партия организацияларының болгаш коллективтериниң продукцияның шынарын углап-башкарарының комплекстиг системаларын ажылдап кылып, ажыглаар талазы-биле ажылының дуржулгазының дугайында» доктаалдары база хамааржып турар. Ол ышкаш СЭКП-ның XXV съездизиниң шиитпирлеринде ажылдың шынар көргүзүглерин улам сайзырангайжыдып, бүдүрүлге коллективтериниң ажылынга бедик түңнелдерни чедип алырын база онзалап айыткан.

Съездиниң айтыышкынынга үндезилээш, СЭКП ТК «Ажыл-агый механизмин улам сайзырангайжыдар болгаш партия база күрүне органнарының сорулгаларының дугайында», СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Планнаашкынны экижидериниң болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринге ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында» доктаалында планнаашкынның болгаш ажыл-агыйны удуртурунуң деңнелин бедидериниң сорулгазын салган. Ол бүгүнү сайзырангай социализмниң негелделериниң деңнелинге чедир тургузарын, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун дыка улгаттырарын, эртем-техниктиг революцияны болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дүргедедирин чедип алырын ол чугула документилерде айтып турар.

Амгы үеде шынарже угланыышкын планнаашкынның болгаш эргелеп-башкарылганың-даа бүгү системазында эң чугула чүүл апарган. Ол айтырыгны бүдүрүлге коллективтеринден эгелээш министерстволарга чедир кол барымдаалап, ажылдаар айтырыг кылдыр тургускан. Доктаал күштүг боол киргенинден эгелээш, каттыжыышкыннарның болгаш аңгы-аңгы бүдүрүлге черлериниң беш болгаш чаңгыс-даа чылда планнарынга экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени айытпышаан, шынарның эң бедик категориязының продукциязын азы тус-тус адырның аайы-биле тургускан продукцияның өске-даа шынар деңнелин доктаадып тургузар апаар. Ындыг хемчеглер Шынар демдектиг кылыгларны план ёзугаар хөйнү кылып үндүреринге улуг идиглиг болуру чугаажок. Ындыг продукцияны бүдүрүп үндүреринде четпестер ам-даа бары билдингир болгай. Чижээ, бистиң республикада ниити кылып үндүрүп турар продукцияның чүгле 1,5 хуузу дээди категорияга хамааржып турар. Ынчаарга ол көргүзүг ортумаа-биле бүгү чуртка 12,2 болгаш РСФСР-де — 12,4 хуу боор турар.

Бо чылын бистиң республикада Шынар демдектиг продукцияны чүгле үш коллектив —«Тыва даг-дүгү» комбинат, дааранылга фабриказы болгаш эът комбинады кылып үндүрүп турган. Ынчалза-даа «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглап кылып турар продукциязының шынары кудулаан болгаш хереглекчилерниң талазындан хомудалдар боор турар апарганының ужурундан бо чылдың октябрь айда продукцияга дагын аттестация кылгаш, даг-дүгүнүң ийи марказынга дээди категорияны дужурген болгаш комбинат бодунуң продукциязын Шынар демдээ-биле маркалаар эргезин казыткан. Ол ышкаш Кызылдың дааранылга фабриказы база-ла элээн каш кылыгларга Шынар демдээ кагар эргези чок болур дей берген. Чижээ, бир эвес фабрика 1978 чылда дээди категория дугайында 19 бужүредилге бижиктерлиг турган болза, бо чыл төнген соонда, тодаргайлаарга, келир чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш, дээди категорияның чүгле үш чүүл кылыгларын бүдүрүп үндүрер эргелиг болур. Чүге дээрге категория тывысканының хуусаазы эрттип турар.

Республиканың дыка хөй күш-ажылчы коллективтери бедик шынарлыг продукцияны кылып үндүрериниң хемчээлин улгаттырарының аргаларын шуут ажыглавайн турарын айтыр херек. Ындыг черлерге чурт үлетпүрүнүң эргелелинге чагыртып турар бүдүрүлгелер, алгы заводу болгаш өске-даа чамдык коллективтер хамааржыр.

Мындыг таварылга база тургулаан. Чамдык бүдүрүлге черлериниң кылып үндүрүп турары дээди шынарның продукциязының чарыгдалдары дедир эгиттинмейн баарының уржуундан ындыг коллективтер шынар эвес, а сан көргүзүүн сүргеш туруп бээр. Ооң түңнелинде куду-даа категорияның болза, хөй санныг продукцияның тыптып кээри таварылга эвес.

Продукцияның категориязын барымдаалаан өртек-үнезиниң болгаш бедик шынарлыг продукцияны кылып үндүргени дээш материалдыг идиг бериишкиниң фондузунче шилчидилгениң норма-чижектериниң улгаттырарының күселин-биле бедик шынарлыг продукция кылып үндүреринге идиг кылырының аргазын доктаалда айыттынган хемчеглер берип турар. Моон алгаш көөрге, продукцияның шынарының бүдүрүлге чериниң арыг орулгаларынга, а ону дамчыштыр—материалдыг идиг бериишкиниң фондуларынга киирер немелде акша-херекселин шынарның деңнелин улам бедидеринге онза ужур-дузалыг апаар-дыр.

Дээди категорияның продукциязының өртектеринге немелделер рентабелдиг, тодаргайлаарга, орулгалыг нормативтерни ажып, а алдынган экономиктиг ажык-дузадан идиг бээриниң фондузунче хөй түңну шилчидер болза, ынчан үстүнде негелделерниң салдары тодаргай болур. Доктаалда ону база айтып турар. Ынчангаш моон соңгаар өртектерге немелде продукцияның шынарын бедиткениниден улус ажыл-агыйының алган ажылындан дорт хамаарылгалыг боол, рентабелдиг чоруктуң нормативиниң 0,5—1,25 кезээ чеде бээр. Бир эвес дээди категорияның кылыгларын кылып үндүрери чогаадылга азы ажыдыышкыннар-биле холбашкан болур болза, немелдени 1,5 катап улгаттырарын чөпшээрээн, тодаргайлаарга, чаа, дешпилгелиг кылыгларны бүдүрүп үндүреринге делгем орукту ажыдып берип турар-дыр. Ындыг немелделерден тургустунган орулгаларның 70 чедир хуузун идиг бериишкиниң фондузунче шилчидер.

Доктаалда куду шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүргени дээш материалдыг харысалганы хүлээндирериниң хемчеглерин база айтып турар. Чижээ, шынарны ийиги категорияның кылыгларынге мөөннеп салар өртектерден казылда оларны сайтарганындан кирер орулганың чартык кезии болур. Бир эвес продукцияны чогуур хуусаазында аттестацияга киирбес болза, база-ла ындыг хемчегни алыр апаар. Ол ышкаш бүдүрери соксадыр ужурлуг продукцияны кылырын үргүлчүлеп турар бүдүрүлге чери алыр арыг орулгазының бүгү түңүн чидирер.

Ындыг хемчеглерге «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынының бүдүрүлге черлери таваржып болур, чүге дээрге чүгле туйбуга ийиги категория тывыскан боордан аңгыда, арткан продукция аттестацияга шуут кирбээн болган. Ол ышкаш респотребсоюзтуң үлетпүр комбинады бодунуң продукциязын чүмү-биле аттестацияга киирбээн. Продукцияны «Тудуг кезектери» комбинатта чүгле 16 хуу, «Тыва көдээ тудуг» трестиң ДБК заводунда — 42, чурт үлетпүрүнүң эргелелиниң бүдүрүлгелеринде —45, тус черниң ажыл-агыйларының эргелелинде — 3,5 хуу аттестаттаттынганы дыка четпес боол турар. Үстүнде айыттынган болгаш өске-даа бүдүрүлге коллективтери 1980 чылдың баштайгы чартыында боттарының продукциязын аттестацияга киирген турарын чедип алыр ужурлуг.

Продукцияның шынарын экижидер, шынарның дээди категориязының барааннарының хемчээлин көвүдедир талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалын чедиишкинниг күүседириниң бир аргазы шынар башкарарының комплекстиг системазын калбаа-биле ажыглаары болур. «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү», сүт комбинаттары, алгы заводу дээн ышкаш чамдык күш-ажылчы коллективтер ол системаны ажыглаары-биле элээн каш чылдар мурнунда ажылдап эгелезе-даа амдыгаа чедир-ле ооң кескү ажыы чок боол турар. Хамык ужур бистиң республиканың онзагай байдалдарын, бүдүрүлгелериниң арга-курлавырларын барымдаалавайн турарында-дыр. Доктаалда айытканы ёзугаар эки ажыл дээш продукцияның өртектеринге немелде бээри болгаш багай шынарлыг продукция дээш казылда кылыры үлетпүр продукциязының шынарын экижидеринге шиитпирлиг ужур-дузалыг болуру кымга-даа билдингир.

Ю. МИТЮКОВ,
Курстандарттын Тыва АССР-де төлээлекчизи.

Бо чылын Узбекистанга хөвең ажаап алыышкыны көнчүг берге болуп, агаар-бойдустуң нарын байдалдарында болган. 5 миллион 700 муң тонна хөвен дээш хөвенчилер хайныышкынныг ажылдавышаан.

«Ак алдын» ажаап алыышкынны бодунуң маадырларының аттарын адавышаан. Бухара областың Кызылтепин районунуң «Москва» колхозунуң ажыл-ишчилери ниити херекке улуг үлүг-хуузун киирип турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы механизатор Т. Бабаназарова (солагай талада) биле ооң өөреникчизи З. Каримова. Аныяк хөвенчиниң хүлээлгези — 450 тонна хөвеңни ажаап алыры. З. Каримова хүн бүрү 15—17 тонна чедир хөвеңни ажаап келген.

Р. ГАФУРОВТУҢ тырттырган фотозу.

СЭТА-ның фотохроника-зы.

Хандырылгаңар кандыгыл

КОДАН БҮРҮЗҮНГЕ

Районнуң ажыл-агыйларында бо хүннерде чымыштыг ажыл-иш — кыштаглаашкын эгелээн. Ниитиниң малын кыштан хүр-менди ажырар дээш, дүн-хүн чок, амыр-дыш дивейн ажылдап турар малчыннарның, кадарчыларның садыг-биле хандырылгазын экижидери кооператорларның хүн бүрү ажылында чугула айтырыгларның бирээзи. Улуг-Хем райпозунуң баштаар чери ол айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээр сорулга-биле боттуг хемчеглерни баш бурунгаар ап чоруткан. Кыштаглаашкын эгелээриниң мурнуу чарында товароведтерниң, садыгжы-чолаачыларның хуралы болган. Эрткен чылдың кыштаглаашкынны чорудурда, малчыннарның садыг-биле хандырылгазын районнуң канчаар чоруткаанын аңаа чугаалажып, ооң чогуур түңнелдерин үндүрүп, 1978—1980 чылдарның кыштаглаашкынының үезинде ап чорудар хемчеглерни тодараткан.

Райпо баштаар чери ажыл-агыйларның удуртукчулары-биле харылзажып, кодан, ферма бүрүзүнүң турар черлерин көргүскен картаны тургускаш, автомагазиннерниң малчыннарга чедип садыглаар графигин тургускан. Коданнарны, фермаларны, чолаачы-садыгжыларга быжыглаан болгаш автомагазиннерниң ажылының графигин кодан бүрүзүнге чедирген.

Райпода дөрт автомагазин бар. Олар бо хүннерде чаңгыс аай график ёзугаар совхозтарның ырак-чоок малчыннарын эргип, хүн бүрүнүң эргежок чугула барааннары— хлеб, шай, чигир, далган, кондитер кылыгларын, идик-хеп аймаан болгаш амыдыралдың чамдык чугула барааннарын чедирип садыглап турар. Райпо баштаар чери малчыннарның садыг-биле хандырылгазынга үзүктелиишкиннер болдурбазынче чугула кичээнгейни угландырып турар. Ынчангаш моон мурнунда-даа чылдарда автомагазиннерниң ажылынга хамаарыштыр шыңгыы хомудалдар кирбээн. Ону канчаар чедип ап турар бис? Садыгжы-чолаачылар садып алыкчылардан чагыгларны доктаамал ап турар. Ол негелделерни өй-шаанда хандырар сорулга-биле райпо баштаар чери, товароведтер чагыг бүрүзүн кичээнгейге ап, бар аргаларны ажыглап, оларны күүседип турар.

Садып алыкчыларның бараанга негелде-хереглели өскен. Мотоциклдерге, хевиске, шала чадыгларынга, сезон аайы-биле ажылчын хептерге болгаш өске-даа барааннарга чагыглар хөй. Баазала, складта бар барааннарны чагыг ёзугаар чедирип садып турар бис, үстүнде киирген барааннар-биле, ылангыя ажылчын хептерге кирген чагыглар долузу-биле хандыртынмайн турар. Ооң кол чылдагааны— ол барааннарның баазага ховар кирип турарында. Ындыг-даа болза кирген чагыг үезинде күүсеттинмейн баар хире болза, ону кандыг-бир өске бараан-биле солуп, садып алыкчыга сүмелеп турар.

Көдээ чонуң садыг-биле хандырылгазының культуразын бедидери — садыг ажылдакчыларының мурнунда чугула айтырыг. Ону боттандырары-биле чамдык тодаргай ажылдар кылдынган. Чижээ, чигир, вермишель, макарон кылыгларны, янзы-бүрү кашаларны аппаргаш, деңзилеп садып турган болза, ам бо соолгу чылдарда деңзилээш, белен кылдыр хаптааш, садар арганы автомагазиннер садыгжылары ажыглап турар. Ынчаар садары эптиг, үе база эвээш чарыгдаттынар.

Районнуң садыгжы-чолаачыларының ортузунда социалистиг чарышты организастааны эки. Ооң түңнелин квартал санында үндүрүп турар. Бо хүннерде мурнакчыларның одуруун Б. Ховалыг, Х. Дондук баштап турар. Оларның быжыглаттырган черлери—«Улуг-Хая» совхозтуң малчыннарындан, саанчыларындан хомудал кирбейн турар.

Бистиң коллективтиң ажылдакчылары көдээниң ишчилериниң хүн бүрүнүң эргежок чугула барааннары-биле хандырар дээш кызымак ажылдап турар. Бистиң ажылывыстан оларның ажыл-ижиниң үре-түңнели база хамааржыр дээрзи билдингир. Ынчангаш бистиң ниити сорулгавыс—демниг күш-биле ниитиниң малын кыштан хүр менди ажырарынга дузалаарывыс болур.

Г. СААЯ,
райпо баштаар чериниң даргазы.
Улуг-Хем район.

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Көк-кыс Билчировна Мажаа —херээжен тыва трактористерниң бирээзи. 1950 чылда ол Тес-Хем кожуунунга өөрү оолдар, кыстар-биле кады трактористерниң курузун дооскан. Ынчан К. Мажаа 17 харлыг турган. Аныяк кыс каң аъдын мунупкаш, Эрзиниң аңдазын бизи хамаан чок, аът дуюу безин ховар деттен эмдик кур черлери болур Артыштыгның, Ары-Булактың карак четпес ховуларын аңдарарынга кириишкен.

Чылдар билдиртпейн шуужуп эрткилээн. Көк-кыс Билчировна шилип алган мергежилинге улам суңдугуп, ажылының хыын тып, районнуң мурнакчы механизаторларының аразынга санадып эгелээн, 1954 чылда областың механизаторларының аразынга калбарган социалистиг чарышка чедип алганы күш-ажылчы чедиишкиннери дээш ол Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинче баар путёвка-биле шаңнаткан. Аңаа чораш, Көк-кыс Билчировна Бүгү-эвилелдиң көдээ ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң алдын медалы-биле шаңнаткан. Шаңнал ону ажылга улам сорук киирген. Ажылынга кызымак, тура-соруктуг тракторист чаңгыс чер-чурттугларының хүндүткел, бүзүрелин чаалап ап, көдээ болгаш район Советтериниң депутадынга каш чыышта улаштыр соңгудуп келген.

1950 чыл Көк-кыс Билчировнага уттундурбас. Ол школаларга, ужуражыышкын кежээлеринге, чыыштарга бода аалчы кылдыр чаладып турган. Школачылар, аныяктар районда баштайгы тыва херээжен трактористиң чугаазын улуг сонуургал-биле дыңнаарлар. Ооң ажылы, мергежилинге ынаа аныяк өскенге үлегер болуп турар. К. Б. Мажаа дыка хөй аныяктарның тракторист мергежилге сонуургалын оттурган. Бо хүннерде районда каң аъттың дынын башкарып турар аныяктар , эвээш эвес. Оларның хөй кезии К. Б. Мажааны башкызы кылдыр санап чоруурлар.

К. Б. Мажаа бо хүннерде «Нарын» совхозта малчыннап турар. Совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи.

Т. МОНГУШ.

Александра Хопуевна Сүүр-оол Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Ол онгу беш чылдың баштайгы чылындан эгелээш бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Малчынның бо чылгы көргүзүглери база эки болган. Төрүүр чүс хойга онааштыр 110 хураганны онча-менди камгалап алгаш, бир хойдан-на ортумаа-биле 3 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргааш, Улуг-Хем районда эки көргүзүглүг малчыннарның одуруунда кирген.

Хойжу күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Александра Сүүр-оол онгу беш чылдың сөөлгү чылында төрүүр чүс хойга онааштыр 100 хураганны онча-менди камгалап алырын хүлээнген ажылдап турар.

ЧУРУКТА: А. Сүүр-оол.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

ЧАЛАМАНЫҢ ШАЛЫПЧЫЗЫ

Хүн-даа барыын чүкте сүвүр-сүвүр бизеңнерлиг дагларның артынче ажытталып кирди. Хоочун хойжу Д. Д. Доңгак бо чылын Чыргакы суурнуң кедээзинде Чалама деп черде чаа кыштагны ээлеп, ында турумчуп алган. Кыштагның кедээ талазында эдеришкек күү дагларның мээс талазындан хамык хөй кыштагже шуужуп бадыпты. Оларның соонда ыяш даянгыыш туткан, узун, улуг-шыырак мага-боттуг кижи бурунгаар көрүп каап, далаш чок кылаштап олур.

Хойжунуң кадайы Клара Кара-кысовна, чылбаартыр чылыдып алган суун улуг коошпаларже кудуп, хойларын суггарарынга белеткени берди. Дагдан баткан хойлар шуушпушаан келгеш, чылыг сугну мага ханып, ижип эгеледилер.

Хойжуларның хостуг үезин ажыглап алгаш, чугаавысты ажыл-херекче угландыра бердивис.

—Дамбаалан Дембирелович, хойжунуң онаашкан ажылынга бедик харысалгазының дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Эвээш-даа, хөй-лаа малдың оруу чаңгыс. Кадарган база ажааган кижиден чымыштыг ажыл-ишти, бедик харысалгалыг болурун черле утпазын ол негээр чүве-дир. Мен ам чээрби ажыг чылдың дургузунда хойжулап келдим. Берге-ле үелер тургулады. Мал чеми төнерге, дөрт чүс-беш чүс баш малга кижи чүнү бээр боор, ана дыл агарып, бергедеп-ле келир чүве-ле болгай. Черле хөөретпес мен, ыяш хүүрээм туткаш, хоюмнуң оъттаар черлерин эжип, канчап турбадым дээр!

Бергелерни көрген кижи болгаш, хол кадыыры-биле чымчак көк сигенни, маргаамедени эндере кезип, белеткеп алыр турдум. Ынчангаш хойларымны семис-шыырак хүр кыш ажырып келдим. Бо чылын база 20 ажыг тонна сигенни кезип, белеткеп алган мен.

Кандыг-даа ажыл кижиден бедик харысалганы, кызымак чорукту негээр. Чалгаа кижиниң черле хөй соондан кылаштаан ажыы чок. Бөгүн кылза чогуур ажылды даартагы хүнче чылзып турган херээ чок. «Биче чалгаа улуг чалгаага чедер» деп үлегер чугаа черле көнчүг шын сөглеттинген. Бодунуң кылып алыры аар-саар ажылын совхозче угландырарын оралдажыр чамдык ийи-чаңгыс хойжулар база турар боор чүве-дир. Чүве болза-ла суурже хап кирер, конторада чеде берген, даргалар кулаан уюктаан орар. Ол черле шын эвес. Кижи бодунуң кажаа-хоразын канчап черле септеп-селип шыдавазыл. Бүгү-ле ажылымны бодум кылып ап чаңчыккан мен.

— Ойт, бодуңну чөп көнчүг мактай бердиң. Кижиден кижи көнчүг, бистиң совхозта шыырак хойжулар эмежок болгай—деп, хойжунуң кадайы Клара Кара-кысовна чугаага киржип эгеледи.—Мал кадарып деп чүве оюнчук эвес. Чоннуң малын хүлээнип алган кижи дүне безин канчап дыжын бодаар, бо-ла кижиниң ал-ла сагыжы азыраан малында боор чүве-дир.

Шынап-ла харын Клара Кара-кысовна ажыл-амыдыралынга көнчүг кызымак. Ол он бир уругну азырап база кижизидип өстүрген Маадыр-ие. Улуг уруу Александра база хойжу, ол ам алды үргүлут. Ада-иезиниң оруун салгаан.

— «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында ниитиниң малының кыштаг турлаанче совхозтуң дирекциязы база салбыр эргелекчизи улуг кичээнгейни салып турар. Бистиң салбырда шээр мал 27 кыштагда тургустунган. Кыштаг бүрүзүнде сүт кудар доскаарларны кажаалар иштинде тургускулаан—деп, хойжу Дамбаалан Дембирелович чугаалап үнду.—Онгу беш чылдың дөрткү чылының түңнелинде бистиң Чыргакы салбырының хойжулары төрүүр чүс хойга онааштыр 94 хураганны онча-менди доруктуруп өстүрген, бир хойдан-на 2,3 кг дүктү кыргып алган.

— Силер бодуңар база хөй чылда хойжулап ажылдап келген кижи-дир силер. Чыл санында көргүзүглериңер кандыг боол келгенил?

— Хойжулап келген чылдарымның дургузунда алган социалистиг хүлээлгелеримни үргүлчү ажыр күүседип келдим. Эрткен ийи чылда хураган кадарып келдим. Оон база хорамча болуп көрбээн. Ам бо чылын бир дугаар төрүүр аныяк хой хүлээп алдым.

Элээн болгаш, улуг хойжу база-ла чугаалап эгеледи:— Бистиң уруг-дарывыс хөй. Уругларывыстың уруглары өскен, улуг кижилер болуп, совхозунда ат-алдарлыг ажылдап чоруур-дур. Бичиилери школада өөренип турар, оларны күрүне хандырылгазында база тургузуп, азырап, өөредип турар. Бо дээрге улуг Ленин башкының тургускан нам-чазааның, бистер ышкаш, бөдүүн кижилерге көргүскен, чедирген ачы-хавыязы ышкажыл. Ынчангаш нам-чазаамга улуу-биле өөрүп четтирдим деп чугаалап орар мен.

Хоочун хойжу Дамбаалан Дембирелович Доңгактың бо чугаазы черле чөптүг. Амыдыралдан хойну көрген, кажараан кижиниң бодалы мындыг ханы болбас ужур чок. Ол бодунуң сөглээн сөзүн ажыл-хереэ-биле дуюштуруп, хандыр бодаңып чоруур.

Хоочун хойжулар бо чылын кышка удур багай эвес белеткенген, кадарган малын кыштан хүр-менди ажырып турарлар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Самагалдай школазы 50 харлаан

„САГЫЛ ЧЕТТИРГЕН“ ШКОЛАМ

Самагалдай ортумак школазы 50 чыл оюн демдеглеп турар. Бо школа баштайгы үезинде чүгле Тес-Хем районнуң уругларын эвес, харын Эрзин районнуң уругларын долу эвес ортумак, ортумак билиг-биле чепсеглээр бир кол школа турган. Самагалдай ортумак школазын дооскаш, эртем-билигниң дээжизин чедип алган, улус ажыл-агыйының хөй янзы адырларының уран-мерген аргаларын шиңгээдип алгай, амгы үеде республиканың янзы-бүрү булуңнарында, харын-даа оон дашкаар ажылдап, чонунга төлептиг бараан болуп чоруурлар эвээш эвес.

Самагалдай школазын мээң башкы болур дээн күзелимни боттандырарда эң баштай «сагыл четтирген» школам деп бодап чоруур мен. Ол школа 1929 чылдан бээр эге школа тургаш, 1941 чылда долу эвес ортумак школаже шилчээн. Ынчан баштайгы бешки класс аңаа ажыттынган турду.

Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелээни кадыг-дошкун 1941 чылдың күзү. Тыва ынчан тускай догуннаан республика турза-даа, бүгү-ле чүве, ажыл-херек дайын байдалының негелделеринге чагыртқан турду. Ынчангаш Кызылдың Каттышкан школазының башкы салбырының IV курузунуң сургуулдары 16—19 харлыг оолдар, уруглар бистерни Культура яамызы келдирткеш, башкылаар силер, дайын үезинде бо хире эртем-билиглиг улус ажылдаар ужурлуг дээш, тус-тус черлерже томуйлааш чорудупкан.

Мен Самагалдай школазынга баар болдум. Октябрь ай. Сооксумаар апарган. Чүъктүг машина кырынга олурупкаш, Балгазынга магазин хериминиң иштинге хонгаш, даартазында дүъште Самагалдайга чеде бердим. Школа директору Оюн Арапчынович Дүмбүү, өөредилге эргелекчизи Маады Миндиряевич Максыр, башкылар Биче-оол Дажыевич Дүшпүң, Александр Борбак-оолович Чараш-оол, Остап Васильевич Горбунов, Чооду Чамзыровна Куураңмай олар канцелярияга орда, сүртей-сүртей киргеш, чугаалаштым (улуг башкылар чанынга ынчанмайн канчаар). Ол-ла хүн баштайгы кичээлди эрттирдим.

Самагалдай школазынга ынчан 4 эге, бир бешки класс бар. Школаның оран-савазы дээрге-ле 4 класстыг, ийи биче өрээлдиг эрги школа, бичии столовая, харын бир чаа интернат ол—ла. Оларга школачылар өөренип, башкылар, өөреникчилер чурттап турдувус. Өөредилге херекселдери база харык чок, кабинет деп чүвени билбес-даа турган. Ам республиканың районнар төптеринде ышкаш, Самагалдай школазының оран-бажыңы-даа, дериг-херексели-даа көвүдээн, магалыг-дыр.

Мен аңаа IV классты болгаш V класска тыва дыл башкылап турдум. Орус дылды IV, V класстарга О. В. Горбунов (Кызылдың № 1 школазының доозукчузу) башкылап тургаш, 1942 чылдың май 4-те фронтуже эки тура-биле чорупкан. Ону бүгү школа үдээн бис. Өөреникчилер ынак башкызынга хол хаптары даарап берип, думчук аржылын шокарлап оргаш: «Башкывыс моон-биле дерин чодар ирги бе, ханын чодар ирги бе»—диржип олургулааны ам-даа караамга көстүп келир. Остап Васильевич көнчүг чазык, эрес кижи. Өөреникчилериниң өөрүнүң күзээни ышкаш, ол дайынны тиилелгелиг дооскан.

Өөреникчилер ынчан, амгы ышкаш, билиг чедип алыр дээш дыка кызар, бергелерге торулбас, корум-чуруму магалыг, биче сеткилдиг, хүндүлээчел турду. Харын ооң уюнда мээң ынчангы баштайгы өөреникчилерим аразындан база сөөлүнде 1949 чылдан 1952 чылга чедир ол школага директорлап турумда өөренип турган оолдар, уругларның аразындан эртемденнер, мурнакчы ажылчыннар, партия, совет ажылдакчылар, специалистер, депутаттар, орден-хавыяалыг: Ю. Л. Аранчын, Ч. К-Ч Шулуу-Маадыр, фронтучу И. Бавуужап, С. С. Чакар, Ч. Д. Борбай-оол, Е. Д. Чындыгыр, В. К. Чооду, В. А. Копеёл Ч. К. Билзетмаа, И. Ф. Дажы, А. Ч. Кунаа, А. Чараш-оол, Б. М. Чуглур, Н. Ч. Ооржак дээн ышкаш хөй-хөй эки кижилерниң үнгенинге чоргаарланып чоруур мен.

Мээң баштай кады ажылдап эгелээн өөрүм — дагдыныкчыларым боттарының башкы ажылынга болгаш партия, совет, хөй-нити ажылдарынга кезээде идепкейлиг киржип чораан, чаагай ат-сураглыг, хүндүткелдиг кижилер болуп арткан. Ынчангаш школаның ат-алдары ооң белеткеп үндүрген өөреникчилериниң мөзү-шынарында, аңаа ажылдап чораан кижилерниң төлептинде деп бодаар мен. Ол-ла сеткилим-биле мен мону сактып чоруурун амгы өөреникчи болгаш башкы салгалга күзексээ ийик мен.

С. ЧИГЖИТ,
«Шынның» ажылдакчызы.

ХООЧУН КОКТУГ

Бир-ле чүвени шинчилээн, магадаан хевир-биле көрүп, эрткен-дүшкен, таварышкан чонунуң мендизинге оожум, чымчак хүлүмзүрүг-биле харылап каап чоруур, кижи ортузу ашкан, ынчалза-даа өмак-шоваа херээжен кижини Самагалдайның кудумчуларының ужу-кыдыынга бо-ла көрүп болур.

Самагалдай ортумак школазының хоочун башкыларының бирээзи Лидия Самбуевна Торуг-оолдуң өөреникчилериниң бажыңнарын кезип, ада-иелер-биле харылзаа тудуп, агитас-суртаал кылып чорууру ол-дур.

1942 чыл. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун, эң берге үелериниң бирээзи турган. Улуг акызы болур ССРЭ-де ха-дуңма чоннуң улуг-хуузун үлежип, фронтуга дуза чедирери-биле арат чон ажыл-агыйның бүгү адырларынга киржип, хайныышкынныг-ла чоруп турган. Лидия Самбуевна ол ажылдан чыдып калбаан.

Өөреникчилерниң хар-назыны бир дески эвес. 10—14 харлыг кижилер-биле чеди, сес харлыг уруглар, оолдар-даа өөренип-ле турган. Бо бүгүнү эдип-чазап аары, бир деңдески эвес чазылыг, янзы-бүрү аажы-чаңныг уругларны демниг, быжыг, чаңгыс аай үе-шиг-биле хөделир коллектив кылдыр хевирлеп тургузар айтырыг башкыга онаашкан.

Чылдар билдиртпейн эртип турган. Лидия Самбуевна биэзги өөреникчилериниң эртем-билиг чедип алганын, кандыг кижилер болу бергенин дыңналап, эскерип билип, хөй кезиинде өөрүшкү-маңнай-биле уткуп хүлээп ап чораан. Ол бүгү башкының чоргааралын көдүрүп, сеткил-сагыжын долдурар.

Лидия Самбуевна Кызылдың башкы институдун 1959 чылда дооскан. Ол улус өөредилгезиниң шугумунга 39 чыл ажылдап турар болгаш ол чылдарның 16-зын директорлап, өөредилге эргелекчилеп, районо эргелекчилеп келген. Самагалдай ортумак школазында Лидия Самбуевна Торуг-оол 15 чыл ажылдап турары бо.

Өөреникчилерниң аразында кандыг-даа аажы-чаңныг уруглар турар. Бир чамдыызы маргышкак, чөрүшкек, могаттынычал. Чөптүг сөсте буруу чок, чөремеде сөөк чок дээни дег, ада-иелер хуралынга Лидия Самбуевна бүгү чүвениң ужурун, шынын чугаалап, шугумчулеп, билиндирип тургаш, чамдык чөрүшкек, уругларының шын эвес аажы-чаңын камгалаксаар ада-иелерни шын орукче эргилдирип-даа турган...

Бөгүн школаның чартык чүс чыл болган юбилейин таварыштыр Лидия Самбуевнага, коллективтиң өске-даа хоочуннарынга болгаш өскелерге-даа чаагай күзээшкиннерни бараалгатпас арга чок.

Т. ХОВАЛЫГ,
Самагалдай школазының башкызы.

КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ЧАА-ЧАА СОРУЛГАЛАРЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының ийиги сессиязы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

Эштер **А. Я. Пельше, В. В. Кузнецов, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, Э. А. Шеварднадзе, К. В. Русаков** оларны депутаттар болгаш аалчылар адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Хуралды Националдар Совединиң Даргазы **В. П. Рубен** ажыткан. Риганың улуг панель бажыңнар тудар трестиниң хоолайлар салыкчыларының бригадири депутат **А. А. Дамбиске** ол сөс берген. Күш-ажылчы кыптыгыышкынның хүннериниң дугайын ол болуунун коллективиниң чижээнге көргүзүп, Риганың болгаш республиканың өске-даа хоорайларының тудугларында таваржып турар бергелериниң дугайын депутат чугаалаан. Оларның чамдыктары — күштүг болгаш херелгилерин үндезилээр барымдаа чокка быдарадып турарында. Тудуг ажылдарының планнаарын болгаш ээлчештирерин ынчаалдыр көөр чорукту СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга чөптүг-биле шүгүмчүлээн.

Бергелерин ажып эртер, күш-ажылдың ажыктыын бедидер аргаларның бирээзи — чурттуң эки ажылдыг коллективтериниң дуржулгазын калбаа-биле ажыглаары болур. Бригада кержээзиниң аргазын Латвияга дүрген нептеректен деп, оратор демдеглээн. Тудуга ажыглаар биче механизацияның улуг ажыктыг херекселдерин бүдүрерин дүргеделири-биле холбаалыг тодаргай күзелдерин депутат чугаалаан.

Грузияның Компартиязының Тбилиси хооркомунун бирги секретары депутат **Т. Н. Ментешашвили** хооркомунуң үлетпүрнү болгаш хоорай ажыл-агыйының хөгжүдери-биле холбаалыг калбак ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалаан. Күш-ажылчы херектеринге хоорайжылар Тбилиси хооркомунуң талазы-биле СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдуруп турар, ол доктаал бистиң партия организациязының дугайында СЭКП-ниң сагыш салыышкынының база бир бүзүрелдилгези болу берген. Кадрлар-биле ажыл хоорайның коммунистериниң ажыл-чорудулгазында кол угланыышкыннарның бирээзи. Бүгү талалыг билиглиг, ак сеткилдиг, бедик сагылга-чурумнуг болур чорук — кижилерниң ажыл-чорудулгазын үнелеп көөр кол хемчег олдур.

Хоорайның болгаш республиканың партия органнарында министерстволар, ведомстволар-биле ажыл-херекчи кады ажылдажылганың практиказы тургустунган деп, оратор демдеглээн. Ол харылзааларны улам ыңай быжыглаары алаттынган айтырыгларны эки шиитпирлээринге идиг бээр ийик.

Азербайджан ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **С. Б. Татлиев** республиканың ажыл-ишчилериниң бүгү кежениишкиннери планнарны болгаш хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринче, партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга чогуур улуг-хуузун киирер дээр чүткүлче угланган деп онзалап демдеглээн.

Республиканың көдээ ажыл-агыйын улам ыңай специализастаар хемчеглерниң дугайында, виноград ажылын хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын боттандырарынче оратор онза кичээнгейни угландырган.

Санал берген өске-даа депутаттар-биле бир дөмей, 1980 чылда чурттуң планын болгаш бюджедин киирткен эдиглери-биле бадылаары ол саналдаан.

Литваның Компартиязының ТК-зының секретары депутат **Р.-Б. И. Сонгайла** республиканың экономиказының хөгжүлдезиниң түңнелдерин чугаалавышаан, эрткен болгаш бо чылдың келдергей таарымча чок агаар-бойдус байдалдарының уржуктарын чок кылыр дээш көдээниң ажыл-ишчилериниң эрес-шылыргу демисежип турарын демдеглээн. Колхозчулар, совхозтар ажылчыннары бүгү көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн чогуур үезинде ажаап алган болгаш тараа, картофель, чигир свеклазы, ногаалар болгаш чимистер садар талазы-биле чыл онаалдаларын күүсеткениниң дугайын Улуг Октябрьның 62 чыл оюнун мурнуу чарыында-ла рапорттапкан.

Литваның улус ажыл-агыйының хөгжүдериниң шиитпирлеттинмээн чамдык айтырыгларынче оратор кичээнгейни угландырган.

Молдавияның Эртемнер академиязының президентизи депутат **А. А. Жученко** улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге республиканың эртемденнериниң салыышкынының дугайын чугаалаан. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастап, улуг хемчээлге концентрастап болгаш кооперастап турарының байдалдарында эртемниң ролю болгаш харысалгазы дыка өскениң ол онзалап демдеглээн.

Ам Молдавияда селекция-технологияның угланыышкынның 13 эртем-бүдүрүлге каттыжыышкыны бар. Оларның ажыл-чорудулгазының практиктиг дуржулгазы аграр эртемниң организастаарының ындыг хевириниң принципиалдыг артык күштерлиин бадыткаан деп, оратор чугаалаан. Эртем сүмелериниң комплекстиг болгаш технологтуу чаа байдалдарда дыка өскен.

Күрүне планнарын болгаш онаалдаларын күүседир дээш харысалганы бедидер, күш-ажылчы бүгү коллективтерге бедик харысалганың болгаш сагылга-чурумнуң байдалын тургузар—Арменияның профэвилел организацияларының кол сагыш салыышкыны ындыг деп, профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазы депутат **Л. Г. Саакян** демдеглээн. Республиканың үлетпүрүнүң чамдык адырларының мурнунда турар айтырыгларга база оратор доктааган.

ССРЭ-ниң автомобиль үлетпүрүнүң министриниң оралакчызы, хөй чүък сөөртүр автомобильдер бүдүрер талазы-биле Кама каттыжыышкынының чиңгине директору депутат **Л. Б. Васильев** КамАЗ-ты тургускачы бүгү Закамьени чаартыпкан деп чугаалаан. Ол автомобильдерниң шынарын болгаш ажыглаттынар бүдүштерин улам ыңай бедидеринче угланган ам-даа улуг ажылды кылыр. Ам коллективтиң кол сорулгазы—Каманың автомобиль комплекизиниң ийиги ээлчээн дүргеледири.

Кыргыс ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **С. И. Ибраимов** республиканың улус ажыл-агыйының хөй-хөй адырлары мурнаан темпилер-биле хөгжүп турарын демдеглээн. Шиитпирлээн турары республикага бүдүрүкчү күштерин хөгжүдерин улам дүргеледиринге хамааржыр айтырыгларга ол доктааган. Гидроэнергетика курлавырларын ажыглаарының программазын калбартырын ол саналдаан.

Республиканың улус ажыл-агыйы чер шимчээшкиннеринден каражалап турар. Чер шимчээшкиннеринге шыдамык тудуг конструкцияларының комбинаты Киргизияга тудар дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Ол чугула объектиниң тударын эң-не дүргеделириниң хемчеглерин алырын ССРЭ-ниң Күрлалының, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары дүргеделир боор деп күзелин депутат илергейлээн.

Девискээрниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге Сибирь эртемденнериниң салыышкыннарының дугайын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының даргазы депутат **Г. И. Марчук** чугаалаан. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чоруп турганының үезинде эш Л. И. Брежневтиң берген айтыышкыннарын болгаш сүмелерин барымдаалааш, эртемниң янзы-бүрү 30 ажыг программазын тургускан.

1990 чылга чедир үеде Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүдериниң экономиктиг болгаш социал айтырыгларының дугайында үндезин болур илеткелди Сибирь салбырының эртемденнери белеткээниң академик дыңнаткан.

Партияның аграр политиказын чайгылыш чокка боттандырып турар чорук буянныг үре-түңнелдерин берип турар деп, Соңгу-Осетин АССР-ниң Он эрик районунуң «Хумэлаг» колхозунуң даргазы депутат **А. Д. Басаев** чугаалаан. Беш чыл планының чылдарында Соңгу Осетияга тарааны, тарымал тооруктуу, картофельди, ногааларны, каттарны, мал ажылының продуктуларын бүдүрери дыка көвүдээн. Мында кол культура—үрезин бээр кукуруза. Чүгле бо чылын безин ажыл-агыйлар кукурузаның үнелиг үрезин тарааларын төлевилеттингениңден он-он муң тоннаны ажыр саткан. Бистиң колхозта кукурузаның гектардан-на дүжүдү 60 центнер четкен деп, дарга чугаалаан.

Туркмен ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **Ч. С. Каррыев** ол республика дыка хөй күгүрну, машина тудуушкун кылыглаарын, ол ышкаш дук болгаш торгу пестерни, чоннуң өске-даа хереглел бараанарын доктааттынган онаалдаларындан ажыр бүдүрген. Тарааны, өске-даа культураларны күрүнеге садарының планнары ажыр күүсеттинген. Хөвенниң бедик дүжүдүн өстүрген. Эң үнелиг удазыналчак сорттарны бүдүрериниң планы база күүсеттинген.

Республиканың хөвенчилериниң күш-ажылынга бедик үнелээшкинни Пленумга Л. И. Брежневтиң бергени бистиң бүгү ажыл-ишчилеривисти чаа-чаа улуг ажыл-херектерже сорук киирип турар.

Автономнуг республиканың ажылчы чоннарының кежениишкиннери ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын болгаш продукцияның шынарын бедидериниң кол айтырыгларынче, Европейжи соңгу талага одалга-энергетика баазазын хөгжүдериниң кол айтырыгларынче мөөңнеттинген деп, СЭКП Коми обкомунуң бирги секретары депутат **И. П. Морозов** онзалап демдеглээн.

Республиканың экономиказының хөгжүлдезинде четпестер база бар деп, ол демдеглээн. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилери кудулаан. Байдалды эдер дээш хөй кежениишкиннерни үндүрүп турар бис. Ынчалза-даа төп планнаашкын органнарындан, министерстволардан болгаш ведомстволардан хамааржыр четпестер база бар деп, ол демдеглээн.

Эстон ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. И. Клаусон** республиканың улус ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң шиитпирлеп турар айтырыгларының дугайын чугаалаан. Мал чемнерин бүдүрер болгаш белеткээр бедик бүдүрүкчүлүг техниканы, даштыг хөрзүннерге ажыглаар андазыннарны кылып үндүрери-биле холбаалыг айтырыгны чурттуң хемчээлдеринге шиитпирлээриң дүргеделириниң эргежок чугулазынче ол кичээнгейни база угландырган.

Көдээ черлерге хууда дузалаар ажыл-агыйларны деткиир дээш республикада ээвээш эвес чүүлдерни кылып турар. Ынчаарга чамдык бергелер эвилел ведомстволарының дузазы чокта ажып эртинмес болур-дур. Чижээ, фондулары планде көрдүнмээн болган ужурунда, механизмнер болгаш материалдар садып алыры бүдүп бербестир.

Дагестанның экономиказы болгаш культуразы чедиишкинниг хөгжүп турар. Автономнуг республиканың ажылчы чоннары XXV съездиниң шиитпирлерин, онгу беш чылдың онаалдаларын амыдыралга боттандырар дээш эң улуг кежениишкиннерни салып турар. Ол дугайын сессияга Дагестан АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **М. Ю. Юсупов** чугаалаан. Автономнуг республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары ажылда бар четпестерни чайладырынче, чаа-чаа улуг чедиишкиннерни чедип алырынче кежениишкиннерин мөөңнеп турар деп ол чугаалаан.

• • •

Сессияның хүн чурумунуң бирги болгаш ийиги айтырыгларының дугайты санал бээри доозулган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы ажылын дүүн ургулчүлээн.

(СЭТА).

Депутат Е. А. КОЗЛОВСКИЙНИҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

чүлерин немей өстүрерин, ооң структуразын экижидерин, одаар чүүл тывыжын көвүдедирин, атом энергетиказын болгаш гидроэнергетиканы хөгжүдерин көрүп турар чаа улуг хемчеглерни төлевилээн. Ооң-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Геология министерствозунуң эң чугула сорулгаларының бирээзи чүл дээрге, минералдыг чиг-эттиң одалга-энергетика хевирлеринге геология-шинчилел ажылдарын улам ыңай калбартыры болгаш ооң ажыктыын бедидери болур; ол ажылдарның хемчээли амгы беш чылда безин барык ийи катап улгаткан.

Бистиң чуртувустуң минералдыг чиг-эт баазазын быжыглаар талазы-биле улус ажыл-агыйының дыка хөй айтырыгларын онгу беш чылда шиитпирлээн. Нефть болгаш газ тывыжының кол чиг-эт баазазы — Барыын Сибирьниң нефтегаз байлактарлыг можузунуң перспективаларын дыка калбарткан. Газ курлавырларын немей өстүрериниң беш чыл планын Барыын Сибирьде хуусаа бетинде күүсеткен. Бузачи чартык ортулуктан нефть казып тыварының чаа чиг-эт баазазын Казахстанда белеткээн.

Адаккы Поволжьеде газ-биле байлак чаа районну ажыткан. Туркменияның газ-биле байлак черлериниң перспективазы калбарган. Канск-Ачинсктиң, Тургайның болгаш өске-даа бассейннерниң ховар болгаш байлак черлериниң энергетика хөмүр-дажының курлавырлары улуу-биле көвүдээн. Байлак черлериниң шинчилелин доосканының күсели-биле кара болгаш өңнүг металлургияның чиг-эт баазазы улуу-биле быжыккан.

Курскиниң магниттиг аномалиязының чоогунда болгаш Коми АССР-де алюминий үлетпүрүнүң чаа чиг-эт баазазын белеткээн. Чес талазы-биле Мурнуу Уралда, Казахстанда болгаш Узбекистанда ажылдап турар комбинаттарның чиг-эт баазазы улуу-биле быжыглаттынган. Байлак рудалыг Алтайда элээн каш бүдүрүлгелерниң полиметаллдар курлавырлары-биле хандыртынганын бо чылын экижиткен. Ыраккы Чөөн чүкте Комсомольсктиң болгаш Киргизияда Сарыджазтың олово рудалыг районунуң перспективазын калбарткан.

Көдээ ажыл-агыйны көдүрер талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорударынга болуушкун салыышкыны геологтар киирип турар. Кольск чартык ортулукта болгаш Казахстанда ажылдап турар бүдүрүлгелерниң чоогунда фосфаттыг минералдыг чемишчилдилгелерин бүдүрериниң чиг-эт баазазы быжыглаттынган, чурттуң кандааштынныг районнарынга чер суггарарынга чер адааның сугларының курлавырларын немей өстүрериниң талазы-биле онаалда күүсеттинген, тудуг материалдары-биле байлак хөй санныг черлерни, хөрзүннү химиктиг мелиорастаарының чиг-эдин, чер адааның сугларын көдээ ажыл-агый организацияларынга дамчыдып берген.

БАМ-ның зоназынга бо беш чылда девискээр-бүдүрүлге комплекстерин тургузарынга үндезин болур демир рудаларының, хөмүр-даштың, честиң, коргулчунуң, цинкиниң болгаш өске-даа казып тывар байлактарның элээн каш байлак черлерин шинчилээрин доозар азы оларның принципиалдыг үнелээшкинин бээр. Барыын Сибирьге, ССРЭ-ниң Европа кезээниң Соңгу чүгүнге болгаш өске-даа элээн каш районнарга девискээр-бүдүрүлге комплекстерин тургузарынче партияның болгаш чазактың хүлээп алган угланыышкыны чер байлактарының шинчилекчилеринден геология-шинчилел ажылдарын комплекстиг сорулгалыг программалар-биле чорударын, эртемге үндезилээш улам-на идепкейлиг хөгжүдерин, ажылдың чаа организастыг хевирлерин дилеп тыварын, кол угланыышкыннарга материалдыг курлавырларны оперативтиг мөөңнээрин өөренип алырын негээн деп, онзалап демдеглээр ужурлуг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге беш чылдың дөрт чылының күүсеткениниң дугайын илеткеп тура, боттарывыстың чедир кылбаан чүүлдеривисти бис тодаргай көрүп турар бис. Ниитизи-биле даг казып тывыышкын адырлары казып тывар ажыктыг байлактар-биле бедик хандыртынган турбуже, чамдык бүдүрүлгелер, ылаңгыя ур үе дургузунда байлак черлерни казып тып турар бүдүрүлгелер шинчилеттинген курлавырлар-биле ам-даа чедир хандыртынмаан. Минералдыг чиг-эттиң, чижээлээрге, чемишчидилгелер бүдүрериниге чиг-эттиң шынарының талазы-биле айтырыглар база бар. Онгу беш чылдың баштайгы чылдарында чүнүң-даа мурнунда бистиң ажылывыста четпестерниң болгаш элээн каш объективтиг чылдагааннарның ужурунда нефтиниң курлавырларының немелде өзүлдезиниң планын күүседиринге хожудаашкын турган. Чүнүң-даа мурнунда Барыын Сибирьге өрүмнээшкинниң хемчээлдерин көвүдедир талазы-биле хемчеглерни бис ап чорутан бис. ол районнуң материал-техниктиг баазазы быжыглаттынган.

Эштер депутаттар! 1980 чылда геологтар улуг болгаш нарын айтырыгларны шиитпирлээр ужурлуг. Оларның эң чугулазы болза шинчилеттинген курлавырларның немелде өзүлдезиниң талазы-биле беш чылдың онаалдаларын күүседир болгаш улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг хөй санныг байлак черлерни шинчилээрин доозары болур.

Өске база бир чугула сорулга болза шинчилел ажылдарын чорударынга эге үндезинин тургузуп алыры болгаш он бирги беш чылда курлавырларның немелде өзүлдезин чедип алыры болур.

1980 чылдың планының төлевилелинде Барыын Сибирьге, ССРЭ-ниң Соңгу-Европа кезээнге, Якутияга нефть болгаш газ шинчилээр ажылдарны хөгжүдеринден аңгыда Чөөн Сибирьге геология-шинчилел ажылдарын улуу-биле күштелдирери баш удур көрдүнген. Ол чорук ындыг улуг девискээрге шинчилел ажылдарының угланыышкыннарын эртем талазы-биле ханы ажылдап кылырын, геофизиктиг шинчилеллерниң мурнап турар хөгжүлдезин болгаш перспективтиг шөлдерге ажылдарны билдилиг-биле мөөңнээрин бистен негеп турар. Күш-ажылчы эки коллективтер тургустунган, эртем талазы-биле эки үндезиннер бар. Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң, Казахстанның болгаш Ортаа Азияның перспективтиг районнарынга казып тывар калыг байлактарлыг черлерни калбаа-биле шинчилээрин төлевилээн.

Ооң-биле холбаштыр чурттуң геологтуг тургузуунуң чугула айтырыгларын, казып тывар ажыктыг байлактарлыг черлерниң тургустунуп келириниң болгаш оларның туруп турарын, дүрген шиитпирлээр аргалыг аппаратураның геофизиктиг принципиалдыг чаа методтарын ажылдап кылырын шиитпирлээр үндезин эртем шинчилеллерни-даа, байлактыг черлерни шыңгыы шинчилеп үнелээриниң, дилелгениң болгаш шинчилелдиң методиказын, тургускан болгаш тургузуп турар дүрген хөделир салалга комплекстерин ажыглаары-биле каттыштыр хөй санныг эртем-практиктиг материалды сайгарарын сайзырангайжыдарының талазы-биле дузалал шинчилеллерни-даа чорударының ролю болгаш эргежок чугулазы күштелир.

Беш чылдың мурнуку чылдарында ышкаш геология-шинчилел ажылдарын организастаарын экижидеринден, мурнакчы коллективтерниң чедиишкиннериң ажыглаарындан курлавырларны көрүп турар бис. Алырда күш-ажылчы маадырлыг чоруктуң кайгамчык үлегерлери бар. 140 ажыг өрүмнээшкин болгаш даг бригадалары ам беш чыл планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседипкен, а Тюменьде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Николай Дмитриевич Глебовтуң, Украинада Күрүне шаңналының лауреады Михаил Дмитриевич Абрамецтиң, Иркутск областа Күрүне шаңналының лауреады Антон Евменович Ницактың бригадалары алды чылдың планнарын күүседипкен.

Эштер! Чер байлактарының шинчилекчилериниң күш-ажылы болгаш амыдыралы солун, олар геологтуг тускай амданныг. Ынчалза-даа амгы үеде геология алыры болза бедик механизастаттынган алыр болур. Ооң мурнунда туруп турар улуг сорулгалар геология-шинчилел ажылдарының техниктиг чепсегленишкиниң улам ыңай бедидерин, ооң материалдыг баазазын быжыглаарын негеп турар. Шинчилелдиң, аэрокосмос болгаш геофизиктиг методтарның болгаш аппаратураның чаа техниктиг чепсек-херекселдерин ажылдап кылыр талазы-биле специализастаттынган каттыжыышкынны министерство тургускан. Хөй санныг дериг-херекселдерни болгаш аппаратураларны бис бодувустуң бүдүрүлгелеривисте бүдүрүп турар бис. Ынчалза-даа бис бүгү чүүлдерни кылып шыдавас бис. Өрүмнээр станоктарны, бедик шынарлыг хоолайларны, геофизиктиг аппаратураларның чамдык хевирлерин бөлүктеп бүдүрери дээш харысалгалыг элээн каш министерстволар бүдүрүп үндүрер талазы-биле доктаадып тургускан онаалдаларны күүсетпейн турар.

ССРЭ-ниң Геология министерствозу онгу беш чылда ажыл-агый аргазы-биле чорудар тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин көвүдедир, чаа бааза болгаш ээлчег суурларын тургузар, геологтарны кежүп чоруур болгаш дүрген чыып аптар бажыңнар-биле хандырар талазы-биле чамдык хемчеглерни алган. Ынчалзажок планнаттынган чүүлдерни күүседир ужурлуг тудуг министерстволарының киржилгези чокта бүдүрүлге болгаш чуртталга объектилериниң талазы-биле айтырыгларны долу шиитпирлээри болдунмайн турар. ССРЭ-ниң Аар үлетпүр тудуунуң министерствозунуң Красноярск крайның Саяногорскиде тудуп турар комбинады биске дыка-ла дузалыг болур, ону ажыглалга киирерге, эптеп, ооң бузуп ап болур чуртталга бажыңнары-биле, культура-амыдырал объектилери-биле геология организацияларын хандырар арга бар апаар. Геология коллективтерин туруп болдурарынга культура-амыдырал байдалдарының кайы хире ужур-дузалыын маңаа чугаалаар херээ чок боор. Ынчалза-даа техниктиг чепсек-херекселдерни кылып үндүрүп турары, бүдүрүлге объектилерин болгаш геологтар чурттаар оран-сава тудуушкуну геологтуг хайып көрүүшкүн ажылдарының өзүп турар темпилери болгаш хемчээлдери-биле дүүшпейн турары келир чылдың планнарында база чайлаттынмазы хомуданчыг.

Өөң келген бо айтырыгларны ССРЭ-ниң Күрлалының болгаш хамаарышкан министерстволарның дүрген шиитпирлээри күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка улгаттырар, казымал байлактарны тывары болгаш үнелеп көөрүн дүргедедир, геологтуг ажылдарның ажыктыын болгаш шынарын бедидер.

Эштер депутаттар! СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунга чугаазында чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол-кол айтырыгларын ханызы-биле анализтээн, партияның болгаш чоннуң кежениишкиннерин мөөңнээрин негеп турар сорулгаларны тодаргай айыткан. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа хүлээп алганы «Планнаашкынны экижидер болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринге ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында» доктаалы, СЭКП ТК-ның «Ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзырангайжыдары болгаш партия болгаш күрүне органнарының сорулгаларының дугайында» доктаалы организастыг болгаш экономиктиг хөй хемчеглерни тодараткан, оларны боттандырары ажыл-агый механизмин бүдүрүкчү күштериниң өскен деңнели-биле дүүштүрер арганы бээр. Өске адырлар-биле бир дөмей, ССРЭ-ниң Геология министерствозунуң мурнунда, XI беш чылдың планнарын ханызы-биле тодарадып көөр, ажылдап кылыр сорулгалар туруп турар.

Казымал байлактарның тывылган курлавырлары үлетпүрнүң тывыш адырларының хөгжүлдезиниң темпилеринге бодаарга мурнап өскен туразы бистиң чуртувустуң экономиказынга принципиалдыг ужур-дузалыг болгаш геологтуг хайгыыл ажылдарының сайзыралының кол чүүлү болур. Чогум-на харын ынчангаш перспективтиг планнаашкынны сайзырангайжыдары, комплекстиг программаларны ажылдап кылыры болгаш шиңгээдири биске кончуг чугула, оларны боттандырары геологтуг ажылдарны чорударының деңнелин, оларның ажыктыын болгаш шынарын бедидер арганы бээр.

1980 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш 1980 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин бадылаар дугайында саналды долузу-биле деткидим.

Беш чылдың сөөлгү чылының планныг даалгаларын күүседир дээш, геологтар бүгү күжүн, дуржулгазын болгаш билиин үндүрер. Владимир Ильич Лениниң төрүттүнгенинден бээр 110 чыл оюн база бистиң партияның ээлчеглиг съездизин чаа-чаа ажыдыышкыннар-биле уткуур дээрзин СЭКП Төп Комитединге, Дээди Советке болгаш Совет чазакка бүзүредирин чөпшээреп көрүңер. (Алыш часкаашкыны).

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

АҢНАРНЫ КАМГАЛААР

Республика девискээринде харның улуг дүшкениниден дуюглуг черлик диирг амытаннарның кыштап эртеринге берге байдалдарның тургустунганы-биле холбаштыр оларның баш санын камгалаар сорулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели дуюглуг черлик аңнарны кышкы үеде республика девискээринге камгалаарының дугайында доктаалды хүлээп алган.

Райкүүсекомнар декабрь 1-ге чедир дуюглуг черлик амытаннарны камгалаарының талазы-биле комиссияларны бүгү районнарга тургузарын доктаалда айыткан. Девискээр аайы-биле аңнарның чыглыр черлеринге немелде чемнерни оларга белеткээриниң талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, бадылаарын даскан. Тетчеглекчилер-биле, аңнарга халдаар бөрүлер, тоңанчы ыттар-биле демиселди күштелдирерин негээн.

Ол доктаалды ёзугаар 1979 чылдың декабрь 1-ден эгелеп дуюглуг аңнарны аңнаарын хораан, дуюглуг аңнарны адып боолаарынга берген лицензияларны күш чок деп санаар.

Дуюглуг черлик амытаннарны камгалаар талазы-биле чон ортузунга массалыг тайылбыр ажылын чорударын;

тетчеглекчилер-биле демиселдиң каттышкан рейдилерин республиканың бүгү районнарынга доктаамал чорудкан турарын хандырарын;

аңныг черлерге чурттакчы чоннуң баарын аваажедир, аңга баарын районнарның охотоведтеринге демдеглеткен соонда чөпшээрээрин;

штаттыг аңчылардан база аңныыр-тывышка сонуургалдыглардан бөрүлер болгаш тоңанчы ыттарны узуткаар бригадаларны тургузарын;

сыыннарның, элик-хүлбүстүң, хаваннарның мөөңнеттинип чыглыр черлеринге аңчыларның, школачыларның, чурттакчы чоннуң, аңныыр, арга-ыяш ажыл-агыйларының ажылдакчыларының кужу-биле немелде чемгерилгени организастаарын;

аңнарның турар черлеринге сигенни, будук-бүрүнү чедирип, камныг чарыгдаарын, сыыннар, хаваннар мөөңнеттинип чыглыр черлерге дусту, черлик хаваннарга чарбаны болгаш тараа артынчыларын чедирерин хоорайкүүскомнарга, Аңныыр-тывыш ажыл-агыйы эргелелинге, Аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелинге, Бойдус камгалалының ниитилелинге, Респотребсоюзка, Арга-ыяш ажыл-агый эргелелинге, Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунга даскан.

Хуу болгаш албан машиналарының, ылаңгыя берт черлерге торулбас машиналарның кайнаар чоруп турарын контрольга алган турарын Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунга даскан.

Ук доктаалдың күүселдезин контрольга алырын Аңныыр-тывыш эргелелинге, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң организас-инструктор килдизинге болгаш контроль талазы-биле инспекцияга даскан.

ЧЫЛДАГААНЫН ТОДАРАДЫП ЧАДАШКАН

Ниитиниң малының баш санын өстүрер, малдан алыр продуктуларны бүдүрерин көвүдедир, онгу беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларының күүселдезин чедип алыр дээш, республиканың малчыннарының, сүт-бараан фермаларының саанчыларының аразында чарыш түлүктевишаан.

Ылаңгыя кыштаглаашкынга чедиишкинниг белеткенип, мал чемин четчири-биле белеткээш, кыштагларында дүжүр[illegible] малчыннар, инектиң сүткүр чоруун улам бедидер, кышкы үеде сүт саалдазын улам көвүдедир дээш кызымак ажылдап турар саанчылар бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Ынчалза-даа тус-тус ажыл-агыйларда байдал аңгы-аңгы болуп турар.

Тока аттыг совхозтуң Кулузун сүт-бараан фермазында ажыл-ишти организастап турары-биле, планныг онаалдаларны күүседир дээш саанчыларның канчаар ажылдап турары-биле таныжар дээш, аңаа чеде берген бис. Эртенги саалда адакталып турда, саанчылар-биле чугаалажып, ажыл-ижиниң дугайын сонуургадывыс.

Бөгүнгү саалда үезинде бригадир-даа, ында быжыглаттынган зоотехник-даа ында түр боор деп бодааш, оларны сураглап эгеледивис.

— Совхозтуң зоотехниги В. М. Бутаев эртенги планнаашкынга кижи, хуралы доостурга чедип келир—деп, саанчылар харылады.

— А бригадириңер кайдал?

— Ындыг кижи бисте чок. Мурнундагы турган бригадиривис Ф. Грачёв арагалааш, үндүрткен боор ол. Дүүн маңаа ээрик киргеш барды...

Ноябрь айда бо ферманың сүт саалдазының талазы-биле көргүзүглери дыка кудулаан. Ылаңгыя байырлал хүннериниң соонда саглан сүт эвээжээн.

Ноябрь 1-ден 4-ке чедир ферманың коллективи хүнде-ле ортумаа-биле 1700 литр чедир сүттү саап ап келген, а ноябрь 5-те 1567 литр, ноябрь 6-да—1503 литр. А ноябрь 20-де, хүнде саглынган сүт 1469 литр болган. Ниитизи-биле алырга, сүт саалдазы хүннүң-не кудулап орар.

— Каш чыл улаштыр саанчылап келдивис, бо ышкаш кудуку түңнел биске турбаан, сүт саалдазының талазы-биле хүнде план күүседип турар саанчы бисте ам чок. Чылдагаанын билбес-тир бис. Ону тодарадып турар кижи база чок. Боттарывыстың талавыстаң кошкак ажылдап турар кижи чок. Инектерниң судуэвээжеп тур. Чүге? Ону билбес бис.

Саанчыларның сөзү ындыг болду.

Сүт саалдазының бо фермада кудулаанының чылдагаанын тодарадыры ындыг-ла белен эвес. Ол айтырыгны чугаалажыры-биле совхоз директору И. П. Козловка бардывыс.

— Ол айтырыгны ам харылап шыдавас мен. Чоорту чугаалажыр деп турар бис—деп, директор билдинмес харыы берди.

Партком секретары Э. В. Удеранын кабинеди. Ол-ла айтырыг талазы-биле аңаа чугаалажып, сүт саалдазының кудулаан чылдагаанын тодарадыры-биле совхозтуң кол мал эмчизи Н. Т. Санчыны база чалап алган бис.

— Элдептиг чүве-ле болгай, эштер, сүт планын күүседири бергедээн. Мал чеми бар-дыр, инектер семис-тир, чылыг сүг база бар. Ам оларга чүү херек чүвел?— деп, партком секретары база-ла чөгел төңгениң илеретти.

— Инектен хөй сүттү алырда, аңаа кандыг чемнерни берзе экил, саар инектерге берип турар чемнериңер аңаа таарыжыр бе, анализ кылып турар силер бе?— деп айтырарывыска, кол мал эмчизинче ол айтырыгны чүүй каапты.

Инек бүрүзүнге-ле хүнде 10—15 кг силосту, 10 кг чарбаны, 4 кг чедир сиген далганын берип турар бис. Сүт эрбын болур ужурлуг болгай. Чүгле комбикорм чок бис, төнүп калды. Ону бээрге-ле, сүт дораан немежип эгелээр чорду ийин—деп, кол мал эмчизи түңнеди.

Фермага база катап келгеш, совхозтуң кол зоотехнигиниң хүлээлгезин күүседип турар В. М. Бутаев-биле чугаалаштывыс.

— Аайын тыппас-тыр мен: чем четчир, инектерниң кужу семис, саанчылар база арга-дуржулгалыг, а сүт саалдазы кудулааш туруп берди. Чүгле комбикорм чивейн турарындан сүт эвээжеп турар боор. Ону кайын алыр боор...

Тока аттыг совхозтуң Кулузун сүт-бараан фермазында сүт саалдазының кудулаан чылдагаанын совхозтуң удуртукчулары тодарадып чадашкан. Ажы-биле чугаалаарга, ол айтырыг директорну-даа, партком секретарын-даа, мал ажылының тускай эртемниглерин-даа шоолуг-ла дүвүретпээн.

Сүт саалдазы чүге кудулааны? Ол айтырыгга харыы бээри ындыг-ла берге эвес: планныг онаалдаларны күүседири дээш совхозтуң удуртукчуларының, специалистериниң бедик харысалгалыг болуру, саар инектерниң рационун эртемге үндезилеп тургузуп, ажаалда-тежээлдезин экижидери болгаш саанчылар-биле политкижизидилге ажылын доктаамал чорудуп, социалистиг чарышты шын организастаары ужу-бажы тывылбастаан «берге» айтырыгга кол харыы ол болгу дег.

М. КАЛЧАН,
«Шынның» тускай корр.

Петрусь БРОВКА,

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

КАНДЫГ ЧЕРГЕ ТӨРҮТТҮҢЗЕ, ТЕРГИИН ЭКИЛ?

Булун-дергүн, шынаа-шыктар, арга-хемнер тоолзуг чуртка,
Пушкин чогаал бижип чораан чечен дылдыг ырзыг чуртка,
Дээрде сылдыс Кремльдиң сылдыстардан көвей көстүр
Делгем чуртка орус болуп төрүттүңзе, багай деп бе?

Тергиин чараш Байкал кайыл? Ээимнерлиг Урал кайыл?
Деңгердиве дүндүүштелдир согуналган ракета
Октаргайның дүмбейинге солангы боол чырываан бе?
Орус чурттуң хереди боол чайнаваан бе? Бодалым бар..

Карпат сыннар кандыг ийик? Тереӊ Днепр кандыг ийик?
Хата чаның ак-чайт кылдыр үнген вишня кандыг ийик?
Таан чараш бажыңнарлыг Киев хоорай кандыг ийик?
Тараалаң бай Украинага төрүттүңзе, багай деп бе?

Адам-өгбем бурун чуртка аныяктар самнап турда,
Адааргавас арга бар бе? Чүрек өөрбес ужур бар бе?
Белорус боол төрүттүңзе, меңээ багай болур деп бе?
Мени кончуг хүндүлээрин кай-даа чораащ, билип каан мен..

Салбакталган хадыларны, саглалчыңнаан тарааларны,
Шапкын хемнер ужарларын, дыттар үнген аргаларны
Арат чонум ырлай бээрге, чүрээм хииксип апарган мен,
Айыыл-халап баспаан чонга сүнем тудуш апарган мен.

Кара чаштав ойнап өскен өгбем чурту көдээ суурга
Ханылажып тудушкан бол, мынчаар база бодап кээр мен.
Харлыг баштыг сыннарынга ээир ужар даглыг чуртка
Кайгамчыктыг грузин боол төрүттүнген болурум кай.

Аажок аткир чоңгураның хөюг үнү таалаан чуртка,
Араганы кылып алыр амданныг кат үнген чуртка
Оккур аътты мунуп алгаш, караннадып чоруурум кай,
Ол-даа канчаар, ындыг ыйнаан, база-ла бир бодалым бар.

Аттыг-тарлыг бурун шагның казып тыпкан төөгүлери
Амгы шагның тудуу-биле доннажыпкан иштиг чуртка,
Улуг дүъште аккыр хөвеӊ арык кырын дуглаан чуртка
Узбек боол төрүттүнген болурум кай, ында бак чүл?

Эчизинге чедер дигеш, сагыш хандыр чугаалажыыл,
Эстон боору, латыш боору, литов боору багай деп бе?
Аралажып аргыжары ырак-даа бол, хамык чурттар
Айдыш-хүнге шупту херек, алалажыр чорук турбас.

Чуртун безин чуртунзунгаш, төрелзинген чоннарым бар,
Чуваштарда, якуттарда, таджиктерде улуг өг бар!
Кайгадыптар чоргаарал бар, мөгейтиптер ёзулал бар,
Кандыг черге төрүттүңзе, тергиин экил? Бодалым бар..

Ыдыкшылдыг бодалдарым ынчаар бодап олурумда,
Ырак Кызыл хоорайдан мени чалаан чагаа келген.
Саян сыннар ында чуртче, чурталганың байырынче,
Чаңгыс не төлдери дег, тываларга чалаткан мен.

Алгаг-йөрээл оштаан шүлүүм белек кылдыр сөңнеп туткаш,
Амыр-менди солчурунуң торгу кадаа кылып алгаш,
Акым болган, дуңмам болган тываларның аалындыва
Аскымнаар аът мунуп алгаш, аян кылып аалдап чедейн.

Белорус дылдан орус дылче Валентин Корчагин, орузундан тывазынче Монгуш Кенин-Лопсан очулдурганнар.

ЭЖИМНИҢ БИР ШҮЛҮҮ

«Шын» солунунуң болгаш «Улуг-Хем» альманахтың номчукчулары Борис Чюдюктүң шүлүктерин номчуп турар. Ооң «Дошкун бойдус уруглары» деп шүлүүн көрээли. Ол чогаалды номчуурга Хемчик бажында, төрүп, өзүп турар улар болгаш аганактарның аажы-чаңындан-на бойдустуң кандыг болурун баш бурунгаар билип алыр аргазы көстүп келир, оон туржук ол черниң күштүг шуурган хадыыр сыннарындан үнген ыяш кандыг бүдүштүг болурун бичии чаштар безин билип каартарын Борис Чюдюк улустуң ырынга дөмейлештир тывызык бижээн болду.

М. КЕНИН-ЛОПСАН,
чогаалчы.

• • •

Борис ЧЮДЮК

ДОШКУН БОЙДУС УРУГЛАРЫ

Улуг шуурган дүжер дээнин
Улар кужум сөглеп-ле бээр:
Угулза дег чалгыннарын
Херивиткеш эде-ле бээр.

Ак-ла хары чаар дээнин
Аганагым сөглеп-ле бээр:
Аккыр-аккыр чалгыннарын
Чада тырткаш, эде-ле бээр.

Доңгулдардан үнген ыяш
Долгай болбас арга бар бе?
Дошкун бойдус уруглары
Ону билбес ужур бар бе?

Хараалдыгдан үнген ыяш
Хажый үнмес арга бар бе?
Хатчыл черниң уруглары
Ону билбес ужур бар бе?

Чараш бойдус чурумалдыг Тожу черден республиканың янзы-бүрү булуңнарынче суй-белектер бо-ла чеде бээр. Оларны кылып турар цех Тоора-Хемниң ыяш ажыл-агый черинде. Цех тургустунга-ла үр болбаан. Ынчалза-даа ооң кылып үндүрүп турар суй-белектери чүгле Тывада эвес, харын бистиң чуртувустуң өске-даа республикаларының хоорай, суурларында ат-сураглыг апаргылаан. Цех ажыттынып турар үеде ол чаңгыс-ла бичии өрээлдиг турган. Ам цехтиң өрээлдери немешкен, ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Цехтиң эргелекчизи Георгий Кириленко ажылдаа-ла үр болбаан. Ынчалза-даа ол бодунуң өөреникчизи Александр Шумов-биле солун, кижилерниң сеткилинге таарышкан чараш белектерни кылырынга мергежий берген. Оларның уран кылыгларын чурттуң кайы-даа булуңнарындан келген аалчылар күвелдии-биле садып ап турарлар.

ЧУРУКТА: ус-шевер Георгий Кириленко ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БРИГАДИР ХУММЕДОВ

Очерк

Эрткен чылдың декабрьда Москва чоогунда Звездный хоорайга Юрий Гагарин аттыг вымпелдерни көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга байырлалдыг-биле тывыскан. Хүндүлел шаңналдарын ужудукчу-космонавтылар Петр Климук, Борис Волынов, Евгений Хрунов олар тывысканнар. «Сылдыстыгның лауреаттарының» бирээзи Туркмен ССР-ниң ногаажылар бригадири Маликмухамед Хуммедов болган.

Хуммедов-биле ужуражып таныжарының ырак мурнунда-ла Туркменистанның көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралдарынга ооң адын каш-даа катап дыңнаан мен. Ол Ашхабад районнуң «Социализм» колхозта ажылдап, ногаа культураларының бедик дүжүдүн өстүрүп турар дээрзин база дыңнаан мен.

Колхоз төвү Ясман-Салык суурга даңгаар эртен чеде бердим. Кол агроном Аннамухамед Курмандурдыев-биле дораан-на ховуже хаптывыс.

Бешки бригаданың участогунче чоокшулап олурувуста, уштуланнааш «Жигули» биске уткужуп келди.

— Бригадир Хуммедов бо-дур,—деп, Аннамухамед чугаалай-дыр.—Шефтеп турар бригадазындан ээп келчыдары ол-дур. Ийи чыл бурунгаар бодунуң ажылының дугайында партия хуралынга отчёдун берип турда, хожудап турар үшкү бригадага дузалаарын анаа дааскан. Ол бригада эрткен чылын-на ногаа бүдүрер талазы-биле чыл планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин эки күүсеткен. Хуммедовтуң аажызында чедиишкинге оожургап деп чүве турбас: кожа турары бригадаже болганчок-ла чеде берген, ооң ажылын хайгаараан турар.

Хуммедов дөртен хире харлыг, делгем эгинниг, узун-даа эвес, чолдак-даа эвес кижи. Хову ажылдары канчаар чоруп турарын көре каап тура, далаш чокка чугаалаар. Домаан төндүр чугаалавайн чыда, чугааны ара каапкаш, ээп бар чыткан тракторже ынай болду.

— Доскелчок кижи боор ийин,—деп Аннамухамед чугаалай-дыр.—Чер андарылгазы чоруп турда, тракторисче бүзүрээр, андарылганың шынарын агроном харыылаар деп чүвени билир-даа болза трактордан ыравас. Культивация үезинде база ыяап-ла ажылдың канчаар чоруп турарын доктаамал хайгаараар кижи.

Колхоз даргазы-биле чугаалажып тура, Хуммедовтуң бригадазын шенелде бригадазы дээр дугайын билип алган мен. Ол дээрге анаа-ла мактал сөзү эвес, харын «Социализм» колхозка болгаш кожалары «Мир» болгаш «ТССР-ниң 40 чылы» ажыл-агыйларга чаа чүүлдер Хуммедовчу бешки бригададан эгелеп турган.

— Канчап ногаа ажаакчызы болу бергениңерниң дугайын чугаалап көрүңерем, Маликмухамед — деп, бригадирден диледим.

— Мен болза Ясман-Салык суурнуң бурунгу хойжударының өг-бүлезинден үнген кижи мен. Ол мергежилди салгап алырын ачам аажок күзээн кижи. Мен ийи чыл кадарчылааш, ол ажылга чаяаттынмаандыр мен дээрзин билип каан мен. Чер мени тыртып турган. Сес чыл бурунгаар Чарджоуга көдээ ажыл-агый техникуму доостум, ооң соонда мени ногаажылар бригадиринге томуйлап кагды. «Ажыл кижизинге заспырак чугааның херээ чок» деп үлегер домактың ханы утказын бо ажылга тургаш билип алдым.

Маликмухамед Хуммедов чугаакыр эвес кижи-дир. Ынчаарга оон орнунга ооң ажыл-херээ чугаалап турар. Колхозтуң кол экономизи чугаалай-дыр:—Хуммедовтуң бригадазы эрткен сес чылдарның дургузунда бир гектардан ногаа дүжүдүн 384 центнерден 620 центнер чедирген. А бо чылын оон-даа бедик—643 центнер дүжүт алдынды. Техниканы билдилиг-биле ажыглааны, ажылды эки организастааны база чер ажылының культуразын бедиткени дээш бригадир Маликмухамед Хуммедовка ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

Чугаа ажылга бергелер дугайынче шилчий берди.

— Бистиңиде бергелер арбын-на—деп, бригадир чугаалай-дыр. — Херектиң ужуру чүдел дээрге, бригадага хуваап берген черниң кезии кужурлуг чер болган. Ээлеттинмейн чыткан чер деп чүве ол-ла ыйнаан. Шөлдерни доктаамал чуур ужурга таваржыр. Анаа дыка хөй үе болгаш күш чарыгдаттынар.

...«Социализм» колхозтуң төвүн орай кежээ каггаш чоруптум. Хуммедов аалынче чанар дээш далажыпты. Курбанкуль-биле олар алды уруглуг, олары шупту школада өөренип турар. Өг-бүлениң баштыңы база өөренип турар—көдээ ажыл-агый институдунуң агрономия факультединиң сөөлгү курузунда.

Бригадирниң дуржулгазы байлак. Ындыг-даа болза, бөгүн, кажан көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези быжыы-биле эртемге үндезиленгенде, эрги билиг-мергежилдер чедимче чок апарган.

...Ногаажыларның келир чылгы планы улуг. Олар улам бедик дүжүт алыр деп бодап турарлар. Туркменияда мындыг үлегер домак бар: «Чаагай күзел—аас-кежиктиң чарты». Силерге чаа-чаа чедиишкиннерни болгаш долу аас-кежикти күзедим, Маликмухамед Хуммедов.

Мина МАЛКИС.
(ПМА).

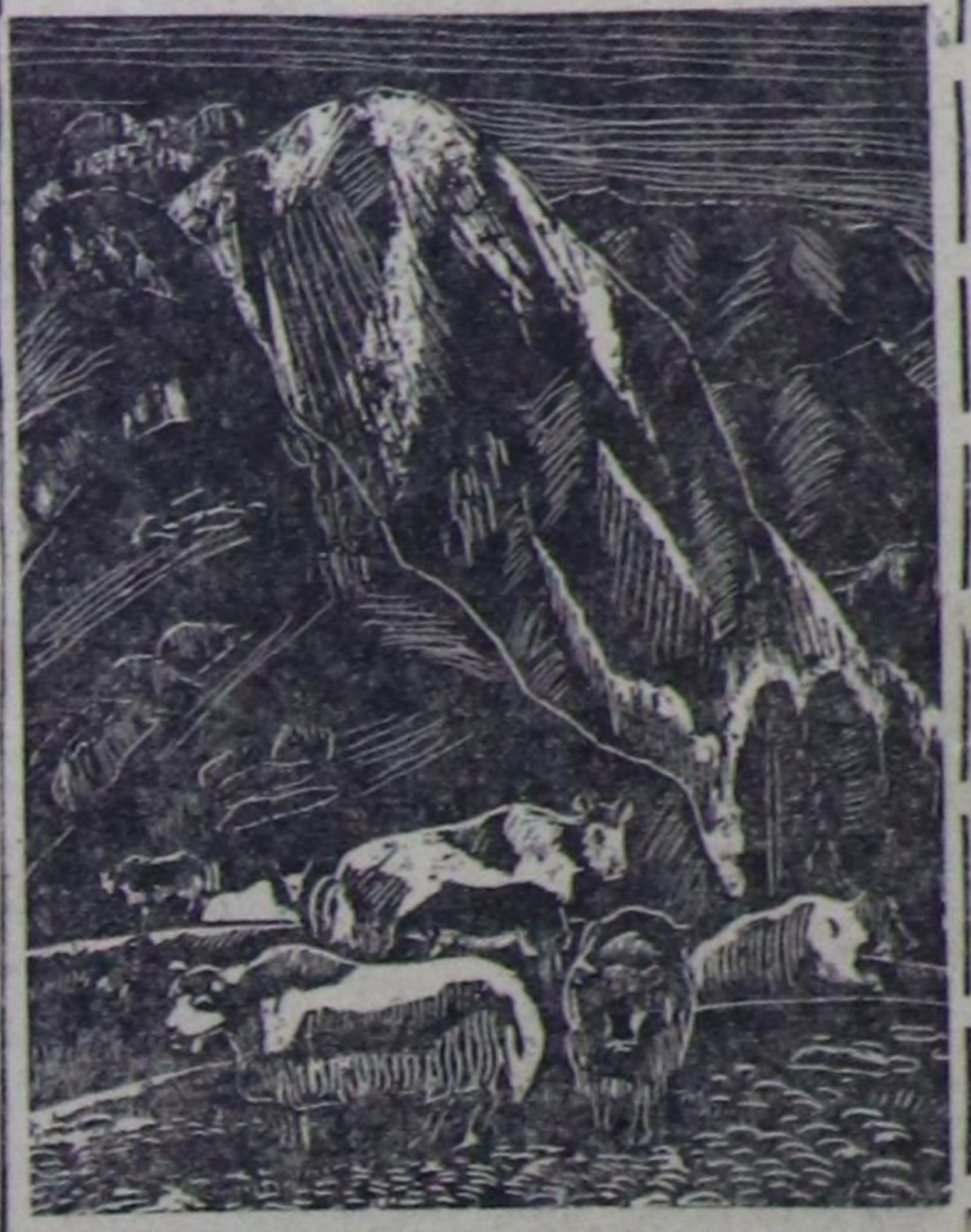

Сарлык дээрге ажыктыг мал.
Хая-дашка шыдамык мал.
Чалымнарга торулбас мал.
Кадыр-бертке туруштуг мал.
Өвүр биле Мөңгүн-Тайга
Өскен, төрээн чери ол-дур.
Суду хоюг, дүгү чымчак,
Сүүзүннүг эъттиг мал-дыр.

Сөзү Д. ЧЫДЫМНЫЫ, чуруу С. УЙНУКЗЭЙНИИ.

Аяк шайны Аартап ора...

ЧҮС ХАРЛААН

Ноемберян районда Кохб суурда школага ооң аңгы-аңгы үелерде дооскан доозукчулары чыглып келгеннер. Арменияга эң-не баштай тургустунган бо орус өөредилге чериниң ажыттынганындан бээр 100 чыл болганын байырлап эрттирген.

Суур кыдыында школаның турганы ийи эрги бажыңны ооң чурттакчылары төөгүнүң болгаш культураның тураскаалы кылдыр камгалап арттырганнар. Ону хаан чазак үезинде Закавказьеже шөлүттүрген революционерлер үндезилеп тургускан. Бичии-даа, улуг-даа кижилер маңаа кээп чүгле өөренип эвес, харын революционерлерниң эккелгени орус классиктерниң кайгамчыктыг чогаалдары-биле таныжып турганнар.

Ол дугайын төрээн черниң төөгүзүн чыып бижээн материалдыг музей документилери тодаргай көргүзүп турар. Суурнуң чыл демдеглелинде «бир дугаар» деп сөстер хөй катап кирген. Кохб суурга республикага баштайгы коллективтиг ажыл-агыйны организастаан, баштайгы культура бажыңы ажыттынган, баштайгы көдээ эмнелге черин тудкан.

Чаа амыдыралды тургузарынга школаның бүгү доозукчулары идепкейлиг киришкеннер. Ооң хөй-хөй өөреникчилериниң аттары суурнуң төөгүзүнде арткан. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында дидимнерниң өлүмү-биле амы-тынындан чарылган Совет Эвилелиниң Маадыры Джаган Караханян база маңаа өөренип чораан. Амгы үеде делгем болгаш чырык корпустарже көшкен ол школаны ооң ады-биле адаан. Школаның база бир доозукчузу эмчи Н. Насибянның ады-биле эмнелге черин адаан.

Республиканың алдар-сураглыг хөй-хөй эртемденнери агрономнары, башкылары, бүдүрүлге мурнакчылары Кохб суурнуң чоргааралы апарганнар. Баштайгы күш-ажылчы чаңчылдарын бо школага алган чер ажылдыглар-даа, тускай эртемниг чедип алгаш, суурунга чанып келген доозукчулар-даа боттарының кызымак күш-ажылы-биле төрээн суурун алдаржыдып турарлар.

Г. МИРЗОЯН,
СЭТА-ның корр.
ЕРЕВАН.

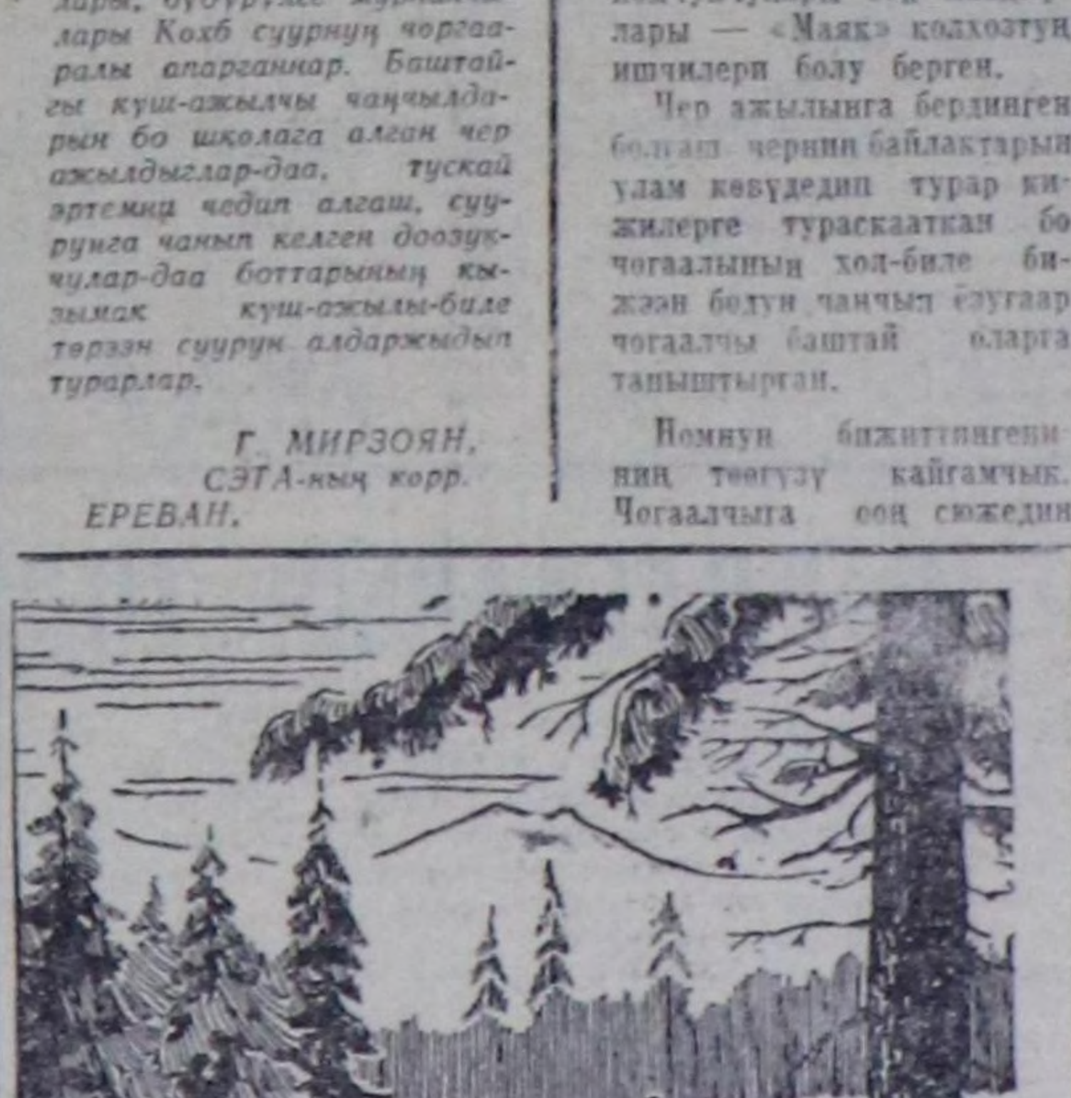

А. ФИЛИППОВТУҢ «Хаак оруунда» деп чураан чуруу.

...КАРБАП ОР СЕН, КАРА-ДАЙЫМ

Чылгы мал дег чараш амытан чок. Бодум хуумда ону дыка-ла чарашсынар мен. Чел-кудуруу хөлбеңнээн, ийи кулаа сүүреңнээн. Эң баштай чазаныш эгелээнимде, аътты шеверлеп кылып өөрендим. Чүве чурааныымда база-ла аътты чуруй берген болур мен. Шеверлеп кылып алган аъдымның чел-кудурууң хат аайы-биле эстеңнедир хадып турар кылдыр-даа чазагылаар, чок болза, өске-бир янзы-даа кылырын оралдажыр кижи мен.

Аъттың чел-кудурууң шыярда кончуг оваарымчалыг болурун кызыдар чордум. Аъттың кылып турар ажылдарын база көргүзер кижи мен, чижээлээрге, уругларын ушкарган аваны-даа, чарыштырып турар аътты-даа чазап кылып турдум.

Мээн чугаалаксап турар чүвем бо ажылды улуг хемчээлге кылып, чонга бараалгадыр болза эки деп бодаар мен. Улуг кылдыр кылган ажылдар кымга-даа кескү, хоорай, суурларны, парктарны, скверлерни каастап шимээр болгай. Аныяк өскенге ада-өгбелериниң уран чүүлүн пропагандалап таныштырары, черле ынчаш кандыг-даа хевир-биле чараш чүүлге сундулаашкынга кижизидилге кончуг чугула айтырыг.

Чүгле аътты эвес, харын өске-даа даштан чазап кылган ажылдарны улуг хемчээлге кылыры негеттинип келген. Чүгле аътты безин алырга, Москва, Ленинград дээш өске-даа улуг хоорайларда улуг-улуг аъттарлыг тураскаалдар хөй. Ленинградта безин дыка хөй. Ук хоорайда бир көвүрүгнү онза магадаан мен. Ооң дөрт чүгүнде дөрт улуг аът турар, оон ынай дөрт кижи база бар. Аъттарны кылып кааны дыка чараш, ону көргеш кижи адааргаар. Найысылал Кызыл хоорайга мынчаар кылып алган болза деп бодай бээр. Ону улуг кылдыр кылыр кижилер бисте чок эвес-ле болгай. Өөренип, доозуп кээп турар аныяк өскен-даа бар. Саая Көгел, Дондук Дойбу-Хаа ышкаш уран-шеверлер-даа улуг-хуузун киирип болурлар.

Аът малдың ажыын чүү дээр. Шагда ырак-узак, дүрген чорук чорууурда аът-биле амыдырап чораанывыс уттундурбаан боор. Эки аът ээзиниң эжи дээри шын. Ол тоол-даа шагда ээзинге болчуп, ону хай-халаптан камгалап алыр ышкажыгай. Амгы үеде аът-биле ажылдап чорууур кижилерде-даа, албан организация черлери-даа көзүлбестээн.

Өске черлерде (хоорайларда безин) көөрге аътты херек черинге чогумчалыг ажыглап-ла турар боор-дур. Бисте көдээде безин аътты шоолуг-ла ажыглавас болган-дыр. Аар-саар ажылдарга кириштирер болза, дуза боордан башка, дужамык черле болбас. Кывар-чаар материалга-даа камныг болбас бе?

Шаанда ачамның Орус Бора деп шолалыг аъды турган, бүгү-ле ажылды ол аът-биле кылыр, ажылчынна аът чүве. Ачам оозун орус эштеринден алган мен деп орар чүве. Хөй ажы-төлүн ол чаңгыс аъды-биле аргаланып азырап өстүрген. Көжерде ававыс бисти ээриниң соонга, мурнунга ушкаргаш чоруптар чүве...

Аътты йөрээген хөйге билдингир ырда мындыг одуруглар сагыжымда чуруттунуп келди:

... Хөглүг чаңым, ырышоорум.
Хөөмейим сергетти бе?
Кандыг кончуг омак-серген
Карбап ор сен, Кара-Дайым.

Раиса АРАКЧАА,
Репин аттыг Күрүне шаңналының лауреады, уран-шевер мастер.

СӨС МАСТЕРИ— ДҮЖҮТ МАСТЕРИНГЕ

Владимир Лясковскийниң «Макарның аржылы» деп чаа номунуң баштайгы номчукчулары оон маадырлары — «Маяк» колхозтуң ишчилери болу берген.

Чер ажылынга бердинген болгаш черниң байлактарын улам көвүдедип турар кижилерге тураскааткан бо чогаалының хол-биле бижээн бодун чанчыл ёзугаар чогаалчы баштай оларга таныштырган.

Номнуң бижиттингениниң төөгүзү кайгамчык. Чогаалчыга ооң сижедин

«Маяк» колхозтуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Мария Шоларның эктинде шокар аржылы сагыш кииртипкен. Бо аржылды колхозтуң алдаржаан удуртукчузу, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры М. А. Посмитный бодунуң өөреникчизи М. Шоларга баштайгы улуг чедиишкиннерни ол чедип алганда белекке берген чүвен иргин.

«Маяк» колхозту Мария Шолар уттундурбас дөртен дөрт чылдан эгелеп, үжен беш чыл дургузунда баштап келген. Ооң мурнунда ол трактористеп турган.

Колхозтуң ажыл-ишчилери биле В. Лясковскийниң чогаадыкчы найыралы база-ла ол хире чылдар иштинде үргүлчүлеп турар.

Чогаалчының бижээн очерктеринден, статьяларындан, публицистиг чүүлдеринден республиканың мурнакчыларының бирээзи — бо ажыл-агыйның тургустунуп келгени оруун көрүп болур бис. Ооң кижилериниң салым-чолун ук чогаалчы «Аас-кежииниң деспе» деп документалдыг тоожузунда төөгүп көргүскен.

Одессаның чогаалчылар организациязының кежигүннериниң, көдээниң ажыл-ишчилери-биле быжыг харылзаазы кескү үре-түңнелди берип турар. Агитпоездилер составынга хову турлагларынче, шаннарже, тараа хүлээп алыр пунктуларже он-он үнүүшкүннерни чогаалчылар кылганнар. Ооң түңнелинде И. Неверовтуң «Агитпоезд орбитаже» деп шүлүглелдиг репортажы, И. Гайдаенконуң, «Черниң үе-шагы» деп публицистика ному, И. Радченконуң, С. Стриженюктуң, Б. Нечерданың шүлүглелдер номнары бижиттинген. Чаа-чаа аян-чоруктар, чаа-чаа ужуражылгалар моон-даа соңгаар улаштылаар, ынчангаш чаа-чаа солун номнар ам-даа хөй биле бижиттинер апаар.

(СЭТА-ның корр).
ОДЕССА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00— **«Үе».** Информастыг программа. 10.40— Эртенги гимнастика. 11.05— **«Шевер холдар».** 11.35— **«Силерге, ада-иелер».** 12.05— **«Айыыл чок шимчээшкин».** 12.35—**«Эртенги почта».** Музыкалыг программа. 13.05— **«Кадыкшыл».** Эртем-тайылбырлалдыг программа. 13.50— **«Нувель де Моску»** солунунуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле делегей маргылдаазы. Херээженнер. Хостуг программа. 14.35— **«Кижи. Чер. Октаргай».** Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. И. Севастьянов чорудар. 15.20— **«Музыкалыг абонемент». «Операның аныяк ыраажылары».** Л. Богданова. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи И. И. Петров чорудар. 16.00— **«Дириг амытаннар дугайында».** 17.00—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. **«Крылья Советов» — ЦСКА.** ЦСКА-ның Спорт ордузундан дамчыдылга. Чапсарда— **Бөгүн делегейде.** Информастыг программа болгаш «Спортлото» тиражы. 19.05— **«Чели хаттың болүү».** Телешинниң баштайгы көргүзүү. 3-кү төөгү— **«Дээрбек».** Автору— С. Соловейчик. 19.50—**«Мээң хоорайым».** РСФСР-ниң алдарлыг артизи Л. Сенчинаның киржилгези-биле музыкалыг программа. Ленинградтан дамчыдылга. 20.30 — **«Лос-Анджелестиң оруу кайнаар апаарыл?» «Челен чылдарның Америказы»** деп бөлүктен. Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. Автору— В. С. Зорин. 21.30—**«Нувель де Моску»** солунунуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле делегей маргылдаазы. Спортчу танцылар. Хостуг программа. 22.30— **«Үе».** Информастыг программа. 23.05 **«Кинопанорама».** 00.40—01. —Оперетта артистериниң көжээзи. Төңгенде—медээлер.

КИНО

«НАПЫРАЛ»: **«Хлебтиң ах данны»** 10.00, 14.00, 17.00, 20. **«Уругларга чүрээмни бээр м** 13.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Клеопатра** 15.00, 17.50, 20.30 шактар

«ПИОНЕР»: **«Киночыыш** 10.00, **«Мээң оңнуум акым В ня»** 11.20, 13.00, 14.50, **«Л мир чажыртынытыг ки** 16.30, 18.50, 21.10 шактарда

«ВОСТОК»: **«Рояльлап чоруп орган»** 15.00, **«Чуга д кыры-биле»** 16.50, 20.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИ

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16405. Чагыг 2890.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышың талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01464.